

Joanna Ligoda

Materiały ze zniszczonego cmentarzyska ciałopalnego w Tarnobrzegu, stan. 1¹

1. WPROWADZENIE

Cmentarzysko w Tarnobrzegu, oznaczone jako stanowisko 1, zajmuje kulminację i południowe stoki dużej – obecnie mocno zniszczonej – wydmy piaszczystej, znajdującej się w odległości kilkuset metrów na wschód od Wisły. Wydma ta, to nieznaczne wzniesienie przy ul. Zawadzkiego (dawniej Rólki), w miejscu gdzie wybudowano osiedle mieszkaniowe (ryc. 1). Kulminacja wydmy leży ok. 50 m na wschód od bloku mieszkalnego nr 11.

Historia badań i odkryć na tym stanowisku sięga początków XX wieku, kiedy na niwie zwanej „Rólki” (Rólki), podczas wybierania piasku na budowę drogi w 1909 roku, zostało odkryte cmentarzysko ciałopalne. Profesor Włodzimierz Demetrykiewicz określił je jako cmentarzysko kultury łużyckiej z okresu halszackiego. Odkryto wówczas 4 groby (Sprawozdanie... 1912).

Pierwszy sezon badań ratowniczych miał miejsce w 1970 roku. Prowadził je Adam Krauss z ramienia Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Tym razem odkryto 8 grobów. Wśród ciekawych znalezisk można wymienić luźno znalezioną figurkę zwierzęcą wyobrażającą prawdopodobnie świnię oraz zabytki brązowe – pierścień o 1,5 zwoja z taśmy, szpilę z haczykowato wygiętą główką (A. Krauss 1971, s. 89; J. i A. Kraussowie 1972).

W tym miejscu należy wspomnieć, iż w 1970 roku na ręce Kazimierza Moskwy zostały przekazane przez KPMO w Tarnobrzegu materiały, odkryte w czasie robót ziemnych, związanych z budową osiedla mieszkaniowego. Materiały te włączono do zbiorów Muzeum Okręgowego w Rzeszowie i zainwentaryzowano pod numerem 2428.

Drugi sezon badań – w 1971 roku – finansowało już Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, a prowadził je K. Moskwa. Rozkopano wówczas ok. 2 ary powierzchni i wyeksplorowano 15 kolejnych grobów ciałopalnych, w tym 12 uznano za popielnicowe, a ewentualnie 3 za jamowe (K. Moskwa 1972, s. 101–102). Badany obszar podzielono w ramach siatki arowej na ary (I–VII), te na ćwiartki (A–D), które z kolei podzielono na działki (a–d).

Stanowisko 1 w Tarnobrzegu nie doczekało się jeszcze całościowego opracowania. O wspomnianych badaniach i odkryciach opublikowano jedynie krótkie sprawozdania w Informatorze Archeologicznym. Nieliczne wzmianki o tym cmentarzysku można jednak napotkać w różnych publikacjach (W. Antoniewicz 1928; Z. Durczewski 1939–1946; T. Malinowski 1961; J. Dąbrowski 1972).

2. MATERIAŁY

2.1. MATERIAŁ GROBOWY

Grób 1 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 5–35 cm znajdował się garnek (1) wypełniony spalonymi kośćmi (2).

Inwentarz:

1. Garnek jajowaty (tabl. I, 1) zdobiony guzkami na i poniżej największej wydętości brzuśca; barwa jasno-brunatna, wewnątrz ciemnoszara z przebarwieniami; powierzchnia chropowata; wi-

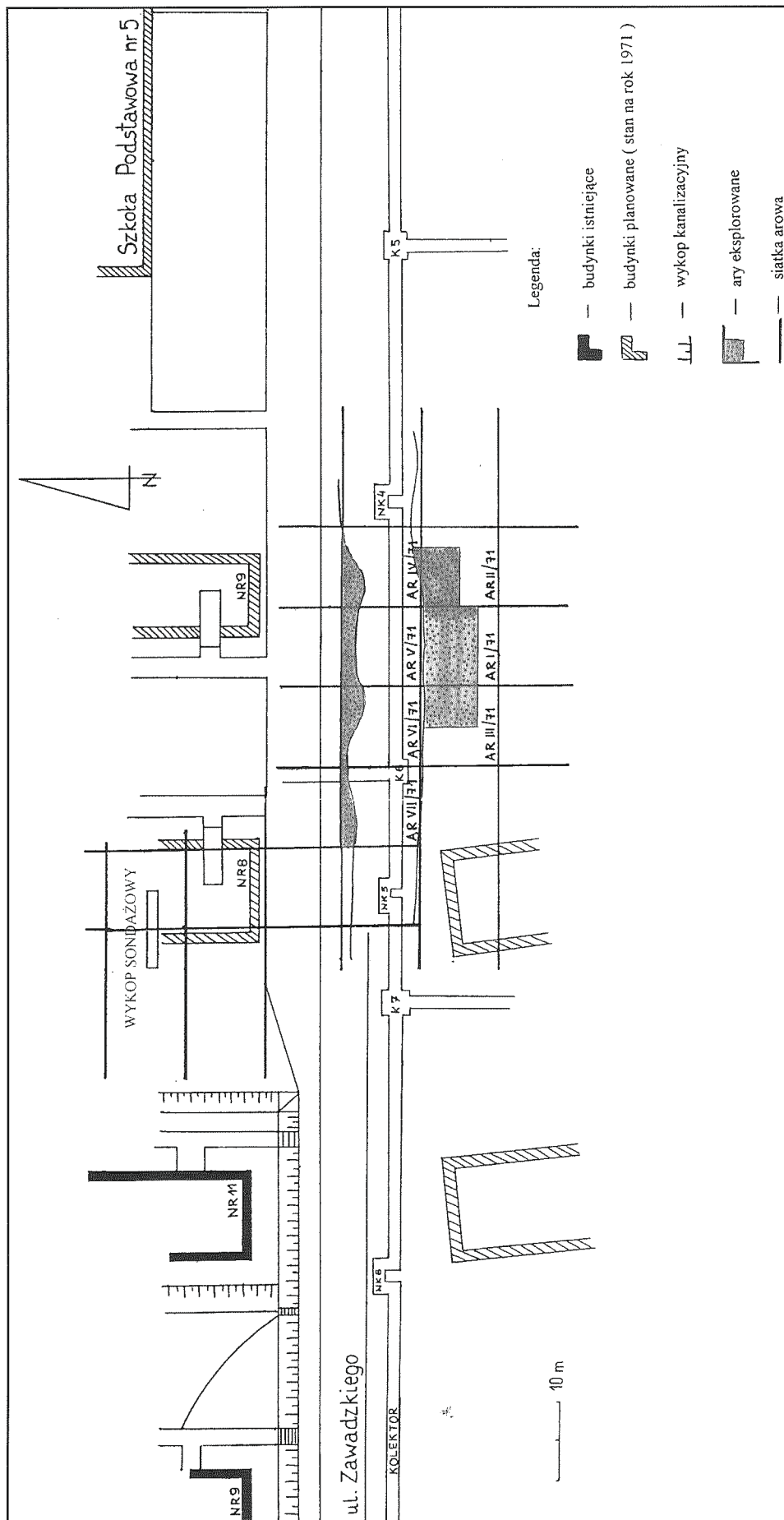
doczne ziarna domieszki tłucznia kamiennego; naczynie uszkodzone w górnej części; wymiary: średnica dna – 12 cm, brzuśca – 22 cm, wysokość zachowana – 27 cm. 2. Kości.

Grób 2 – ciałopalny popielnicowy (zniszczony)?²

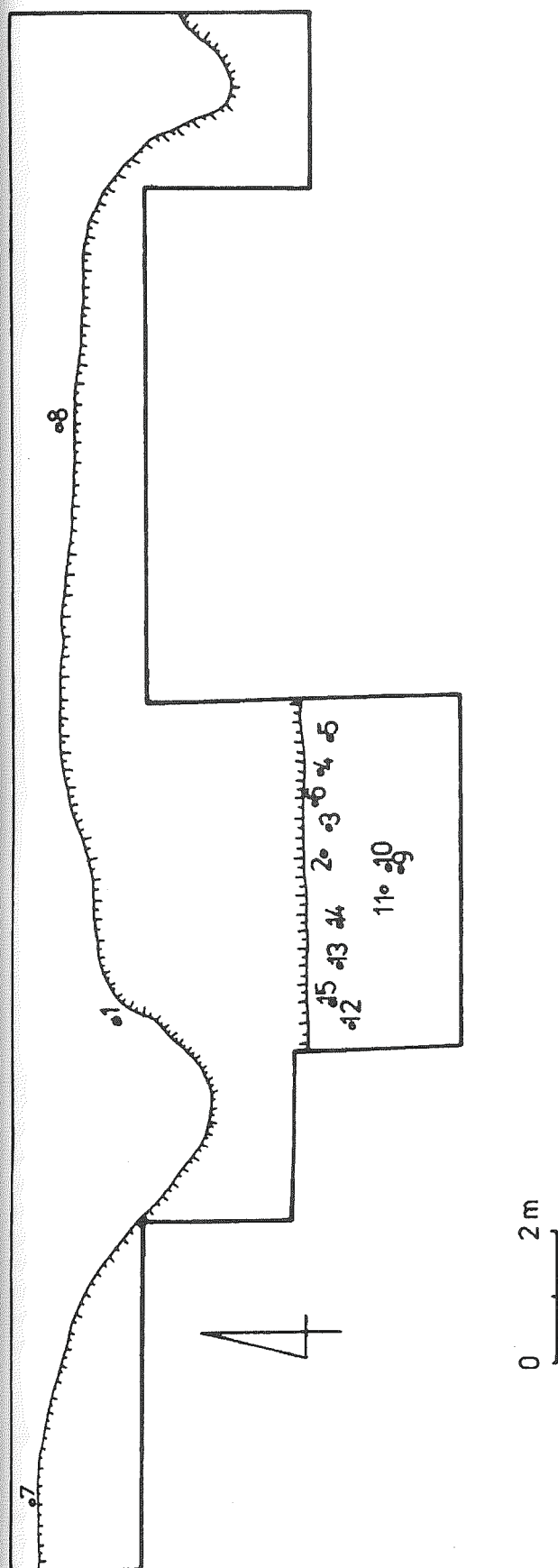
Położony na głębokości 20–33 cm, na głębokości 25 cm przedstawił się jako owalna jama przepalonego piasku o rudej barwie z dość dużą zawartością słabo przepalonych kości (3) i skorup pochodzących z popielnicy (2). Między skorupami i kośćmi odkryto czerpak z uchem (1).

¹ Niniejszy artykuł powstał na bazie pracy licencjackiej napisanej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (2002 r.) pod kierunkiem prof. dra hab. S. Czopka.

² Przez K. Moskwę uznany za grób jamowy (wg dziennika badań).

Ryc. 1. Tamobrzeg st. 1, szkic sytuacyjny „Osiedla 2” (przerys z planów PPBM Miasto Projekt Rzeszów – wg dokumentacji rysunkowej z badań)
 Abb. 1. Tamobrzeg, Fundst. 1. Situationsplan (nach Dokumentation aus dem Forschungen)
 Рис. 1. Тарнобжег; пам. 1. Ситуационный план (цотл. документация исследований)

Ryc. 2. Tarnobrzeg, stan. 1. Plan cmentarzyska
 Abb. 2. Tarnobrzeg, Fundst. 1. Plan des Gräbenfeldes
 Рис. 2. Тарнобжег, пам. 1. План могильника

Inwentarz:

1. Czerpak o nie wyodrębnionym dnie, z uchem (tabl. I, 2); barwa jasno-brunatna; powierzchnia gładka; drobnnoziarnista domieszka tłucznia kamiennego; wymiary: średnica wylewu – 7 cm, wysokość – 4 cm. 2. Fragmenty garnka z guzkiem (tabl. I, 3); barwa jasno-brunatna; powierzchnia chropowata; domieszka tłucznia kamiennego – na powierzchni widoczne ziarna. 3. Kości.

Grób 3 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 15–40 cm stała waza (1) wypełniona spalonymi kośćmi (2).

Inwentarz:

1. Waza słabo wypalona, łuszcząca się, o łagodnym załomie brzuśca i stożkowej szyjce (tabl. I, 5); silnie zniszczona – zachowana fragmentarycznie; na zachowanym fragmencie stwierdzono wznoszący się ku górze niewielki guzek; barwa jasno-brunatna; domieszka drobnnoziarnista w postaci tłucznia kamiennego; w dolnej części brzuśca naczynie lekko chropowate. 2. Kości.

Grób 4 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 5–23 cm znajdowało się przechylone w kierunku południowym i południowo-zachodnim naczynie wazowate (1), wypełnione spalonymi kośćmi (2).

Inwentarz:

1. Waza o baniastym brzuścu, cylindrycznej szyjce i lekko rozchylnym wylewie (tabl. II, 1); barwa jasno-brunatna z przebarwieniami; powierzchnia gładka; domieszka drobnnoziarnista tłucznia kamiennego; naczynie zniszczone, zachowane we fragmentach; wymiary: średnica dna – 10 cm, brzuśca – ok. 18 cm, wylewu – 14 cm, wysokość – ok. 18 cm. 2. Kości.

Grób 5 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 10–22 cm znajdowała się ustawiona pionowo popielnica (1) wypełniona kośćmi (2).

Inwentarz:

1. Naczynie o baniastym brzuścu i lekko stożkowej szyjce (tabl. I, 4) o barwie jasno-brunatnej; powierzchnia gładka; domieszka drobnnoziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie zniszczone; wymiary: średnica brzuśca – ok. 20 cm, wylewu – 16 cm, wysokość zachowana – 20 cm (do wylewu). 2. Kości.

Grób 6 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 13–50 cm znajdowała się ustawiona pionowo popielnica (1) wypełniona dużą ilością przepalonych kości (2). Grób zniszczony przez współczesny wykop kanalizacyjny.

Inwentarz:

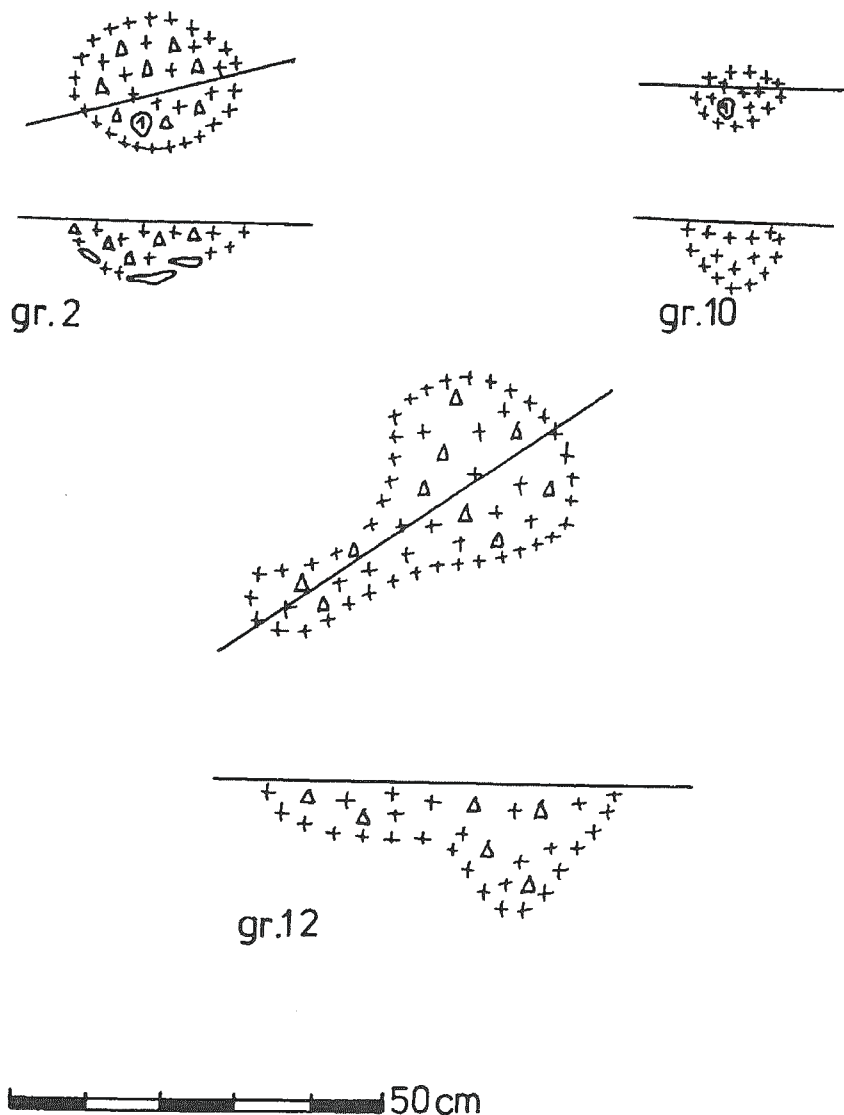
1. Naczynie o baniastym brzuścu i wyodrębnionej szyjce (tabl. I, 6), na załomie brzuśca podłużne pionowe wałki zgrupowane po dwa; barwa jasno-brunatna; domieszka drobnnoziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie chropowate w dolnej części; silnie zniszczone – zachowane fragmentarycznie; wymiary: średnica dna – 12 cm, brzuśca – ok. 26 cm, wysokość zachowana – ok. 20 cm. 2. Kości.

Grób 7 – ciałopalny popielnicowy

Położony na głębokości 60–83 cm, został wyeksplorowany przez robotników, którzy dostarczyli skorupy i kości. Z tego powodu nie udało się stwierdzić, które naczynie było popielnicą, kości zametrykowano wspólnie. Być może jest to inwentarz dwóch grobów.

Inwentarz:

1. Waza o dwustożkowatym brzuścu i łukowatej szyjce o wychylonej, pogrubionej krawędzi wylewu (tabl. I, 10), przejście brzuśca w szyjkę podkreślone linią ciągłą, a pod nią ornament naprzemiennych grup ukośnych kresek, przerywanych pionowymi, podłużnymi wałeczkami; barwa jasno-brunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnnoziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 9,5 cm,

Ryc. 3. Tarnobrzeg, stan. 1. Rzuty poziome i pionowe jam grobowych
 Abb. 3. Tarnobrzeg, Fundst. 1. Grabpläne und Grabprofile
 Рис. 3. Тарнобжег, пам. 1. План и разрез погребений

brzuśca – 30 cm, wylewu – 24 cm, wysokość – 24 cm. 2. Waza o dwustożkowatym brzuścu i łukowatej szyjce (tabl. I, 9), przejście brzuśca w szyjkę podkreślone linią ciągłą, nad którą znajduje się rząd kropek tworzących do niej równoległą linię, pod linią ciągłą ornament złożony z grupy ukośnych żłobków; barwa jasno-brunatna, wewnątrz ciemnoszara; domieszka drobnodziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 10 cm, brzuśca – 23 cm, wylewu – 16 cm, wysokość – 15,5 cm. 3. Fragment naczynia z uchem (tabl. I, 7), który można uznać prawdopodobnie za część misy zbydniowskiej; barwa jasnoszara; powierzchnia gładka; drobnodziarnista domieszka tłuczni kamiennego. 4. Fragment dna naczynia (tabl. I, 8); barwa jasno-brunatna; powierzchnia chropowata; domieszka drobnodziarnista – tłuczeń kamienny, średnica dna – 9 cm. 5. Kości.

Grób 8 – ciałopalny popielnicowy

Według informacji robotników na głębokości około 20 cm poniżej humusu stała pionowo popielnica wypełniona kośćmi.

Inwentarz:

1. Naczynie wazowate o baniastym brzuścu i łukowatej szyjce (tabl. II, 3), zdobione na załomie brzuśca grupami naprzemiennie- głych kresek, którym towarzyszą zakreskowane trójkąty; barwa

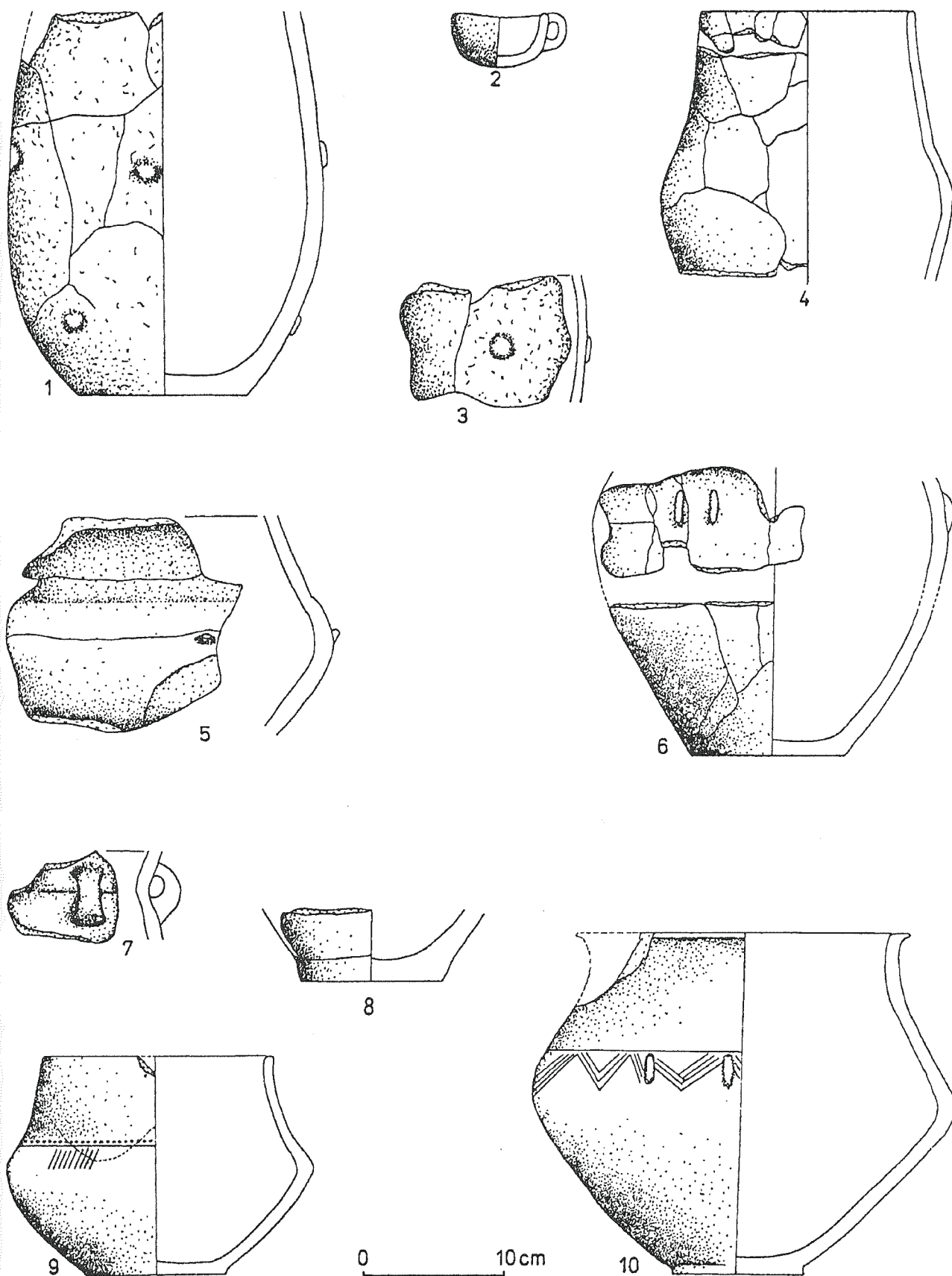
brunatna; widoczne ziarna domieszki – tłuczeń kamienny; w dolnej części naczynia powierzchnia szorstka; naczynie zniszczone – zachowane fragmentarycznie; wymiary: średnica dna 9 cm, brzuśca – 30 cm, wysokość zachowana – 16 cm. 2. Naczynie wazowate o baniastym brzuścu i łukowatej, lekko rozchylonej szyjce (tabl. II, 2); barwa ciemnoszara, wewnątrz ciemnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnodziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie silnie zniszczone – zachowane fragmentarycznie; wymiary: średnica dna – 11,5 cm, brzuśca – około 36 cm, wylewu – 28 cm. 3. Kości.

Grób 9 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 24–40 cm znajdowała się popielnica (1), wypełniona kośćmi (2).

Inwentarz:

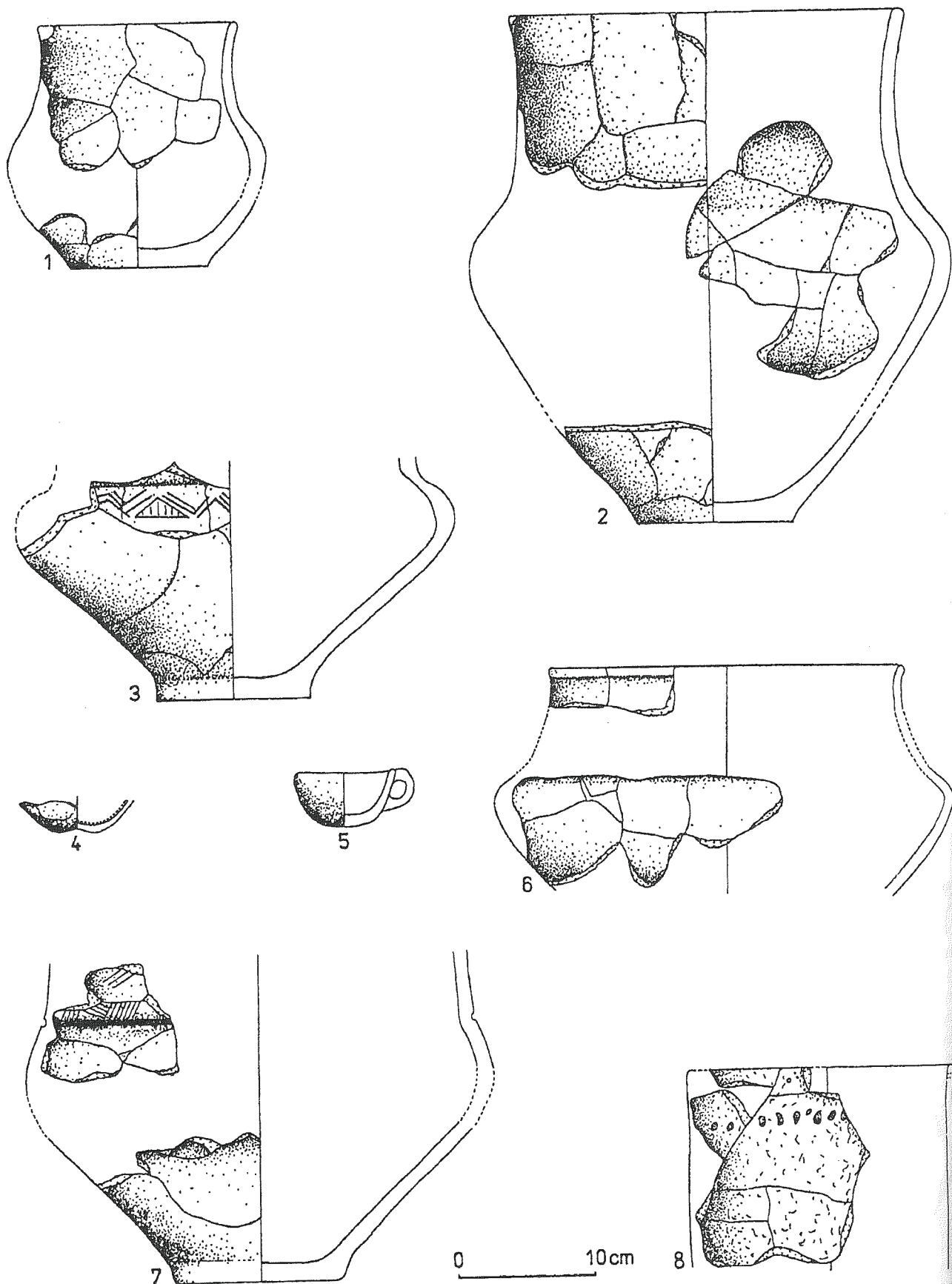
1. Garnek profilowany (tabl. III, 1); barwa jasnobrunatna z przebarwieniami; powierzchnia chropowata; domieszka średniodziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie bardzo mocno zniszczone przez korzenie rosnącego obok drzewa – zachowane fragmentarycznie; wymiary: średnica dna – 12 cm, brzuśca – około 26 cm, wysokość zachowana – 36 cm. 2. Kości.

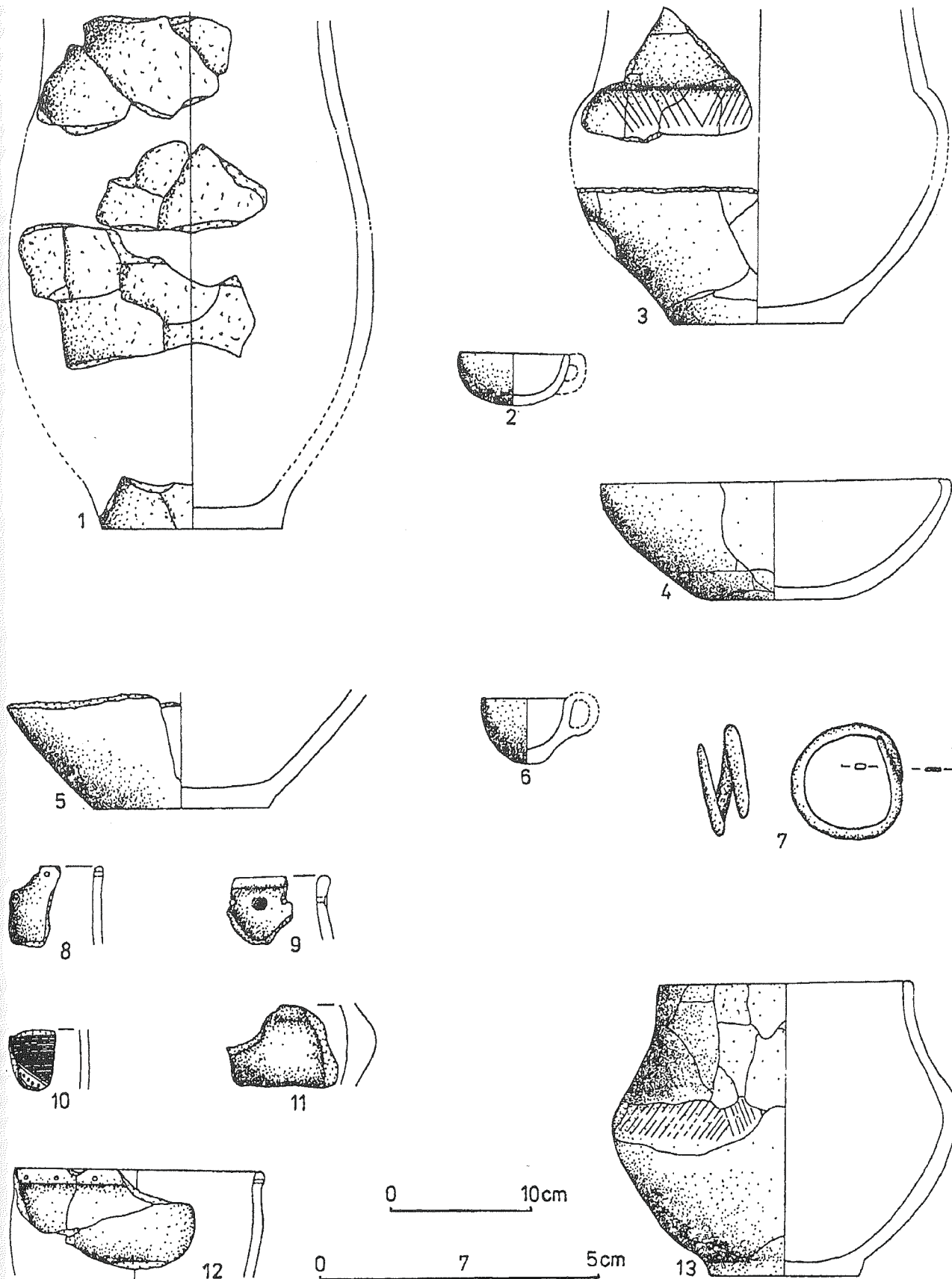
Tabl. I. Tarnobrzeg, stan. I. Inwentarze grobów: 1 (1), 2 (2, 3), 3 (5), 5 (4), 6 (6), 7 (7-10)

Taf. I. Tarnobrzeg, Fundst. I. Grabinventare: 1 (1), 2 (2, 3), 3 (5), 5 (4), 6 (6), 7 (7-10)

Табл. I. Тарнобжег, пам. I. Инвентарь погребений: 1 (1), 2 (2, 3), 3 (5), 5 (4), 6 (6), 7 (7-10)

Tabl. II. Tarnobrzeg, stan. I. Inwentarze grobów: 4 (1), 8 (2, 3), 10 (5), 13 (6), 14 (4, 7) oraz znalezisko luźne (8)
 Taf. II. Tarnobrzeg, Fundst. I. Grabinventare: 4 (1), 8 (2, 3), 10 (5), 13 (6), 14 (4, 7) und ein loser Fund (8)
 Табл. II. Тарнобжег, пам. I. Инвентарь погребений: 4 (1), 8 (2, 3), 10 (5), 13 (6), 14 (4, 7) и отдельная находка (8)

Tabl. III. Tarnobrzeg, stan. 1. Inwentarze grobów: 9 (1), 11 (2-4), 15 (5-7) oraz znaleziska luźne (8-13)

Taf. III. Tarnobrzeg, Fundst. 1. Grabinventare: 9 (1), 11 (2-4), 15 (5-7) und lose Funde (8-13)

Табл. III. Тарнобжег; пам. 1. Инвентарь погребений: 9 (1), 11 (2-4), 15 (5-7) и отдельные находки (8-13)

Grób 10 – ciałopalny jamowy

Na głębokości 15–30 cm stwierdzono skupienie kości (2), ponad którym odkryto stojący pionowo czerpak (1).

Inwentarz:

1. Czerpak o delikatnie wyodrębnionym dnie (tabl. II, 5), z uchem; barwa jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 3,5 cm, wylewu – 7 cm, wysokość – 4 cm. 2. Kości.

Grób 11 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 7–28 cm znajdowała się lekko przechylona w kierunku północnym i północno-wschodnim wypełniona kośćmi (4) waza (1), przykryta misą (2). W grobie znajdował się także czerpak (3). Grób zniszczony przez korzenie rosnącego obok drzewa.

Inwentarz:

1. Waza o baniastym brzuścu i wyraźnie wyodrębnionej stożkowatej szyjce (tabl. III, 3), zdobiona powyżej brzuśca grupami ukośnych kresek; barwa szara, wewnątrz jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie silnie zniszczone – zachowane fragmentarycznie; wymiary: średnica dna – 12 cm, brzuśca – 28 cm, wysokość zachowana – około 22 cm. 2. Misa stożkowato-półkulista o wyodrębnionym dnie i pogrubionym, zawiniętym do środka brzegu (tabl. III, 4); barwa żółtawo-jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 10 cm, wylewu – 26 cm, wysokość – 8 cm. 3. Czerpak półkulisty o nie wyodrębnionym dnie (tabl. III, 2); barwa jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica wylewu – 8 cm, wysokość – 4 cm. 4. Kości.

Grób 12 – ciałopalny jamowy

Grób na głębokości 15–33 cm; na głębokości 25 cm przedstawił się jako mała plama piasku kształtu ósemkowego, częściowo zniszczona od północnego zachodu wykopem. Największą głębokością jamy było 18 cm. Z jamy uzyskano materiał kostny i kilka skorup.

Inwentarz:

1. 8 fragmentów drobnych nie charakterystycznych skorup. 2. Kości.

Grób 13 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 5–20 cm znajdowała się symboliczna „popielnica” (1), a na północny wschód od niej, w czystym piasku znajdowały się kości (2).

Inwentarz:

1. Waza o dwustojkowatym brzuścu i łukowatej szyjce o lekko wychylonym wylewie (tabl. II, 6); barwa ciemnobrunatno-szara, wewnątrz brunatna z ciemnoszarymi przebarwieniami; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie silnie zniszczone – zachowane fragmentarycznie; wymiary: średnica wylewu – 26 cm, brzuśca – około 34 cm. 2. Kości.

Grób 14 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 2–28 cm znajdowała się waza (1) wypełniona dużą ilością przepalonych kości (3), między którymi znaleziono czerpak (2).

Inwentarz:

1. Waza o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce (tabl. II, 7), zdobionej grupami naprzemianległych skośnych kresek; barwa ciemnobrunatna z jasnobrunatnymi przebarwieniami, wewnątrz jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie silnie zniszczone – zachowane fragmentarycznie; wymiary: średnica dna – 12 cm, brzuśca – około 34 cm, wysokość zachowana – około 24 cm. 2. Czerpak o nie wyodrębnionym dnie z wgłębieniem w jego środkowej części (tabl. II, 4); barwa jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobn-

ziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie bardzo mocno zniszczone – zachowane fragmentarycznie; wymiary: wysokość zachowana – 2 cm. 3. Kości.

Grób 15 – ciałopalny popielnicowy

Na głębokości 5–26 cm znajdowała się ustawiona pionowo waza (1) wypełniona kośćmi (4). Na głębokości 7–13 cm, na zachód od wazy znajdował się czerpak (2), ułożony na boku, uchem do góry. W górnej części popielnicy natrafiono na skręt z brązowego drutu (3).

Inwentarz:

1. Waza o trudnym do określenia kształcie z uwagi na silne zniszczenie naczynia (tabl. III, 5), które zachowało się jedynie w partii przydennej; barwa jasnobrunatna z przebarwieniami; powierzchnia lekko szorstka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 12 cm, wysokość zachowana – 8 cm. 2. Czerpak o wyodrębnionym dnie, z uchem (tabl. III, 6); barwa jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 3 cm, wylewu – 6,5 cm, wysokość – 4,5 cm. 3. Skręt z drutu brązowego o jednym końcu rozklepanym (tabl. III, 7). 4. Kości.

2. 2. ZNALEZISKA LUŻNE

– MATERIAŁY ZE ZNISZCZONYCH GROBÓW

1. Fragment górnej części garnka z dziurkami pod krawędzią wylewu (tabl. III, 12); barwa brunatna, wewnątrz ciemnoszare przebarwienia; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; zachowana wysokość – 7 cm od wylewu, średnica wylewu – 18 cm. 2. Garnek o wychylonym na zewnątrz wylewie (tabl. IV, 1), na brzuścu trzy podłużne guzki (mogło być ich cztery, ale naczynie jest zniszczone); barwa brunatna, wewnątrz ciemnoszare przebarwienia; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 11 cm, brzuśca – 25 cm, wylewu – 23 cm, wysokość – 27 cm. 3. Naczynie wazowate o łagodnym załomie brzuśca i stożkowatej szyjce (tabl. III, 13), ornamentowane na brzuścu grupami naprzemianległych kresek; barwa brunatno-jasnoszara; powierzchnia gładka, domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie zniszczone; wymiary: średnica dna – 11,5 cm, brzuśca – 25 cm, wylewu – 18,5 cm, wysokość – 20,5 cm. 4. Fragment górnej części garnka (tabl. II, 8), poniżej krawędzi wylewu rząd nakłuć, a nad nimi dziurka pod krawędzią wylewu; barwa brunatna; powierzchnia chropowata; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica wylewu – 20 cm, wysokość zachowana – 13,5 cm od wylewu.

Materiały z „warstwy”:

5. Fragment górnej części garnka (tabl. III, 8), dziurka pod krawędzią wylewu; barwa jasnobrunatna; powierzchnia chropowata; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wysokość – około 5,5 cm. 6. Fragment brzuśca naczynia (tabl. III, 10) ornamentowany w postaci delikatnych poziomych żłobków, przeciętych w poprzek ornamentem złożonym z drobnych nakłuć, ujętych w dwie równoległe linie; barwa szara, wewnątrz brunatna; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny. 7. Fragment górnej części naczynia – najprawdopodobniej garnka – o wylewie wychylonym lekko na zewnątrz (tabl. III, 9), pod krawędzią wylewu dołek palcowy, a po jego bokach dziurki (zniszczone); barwa brunatna; powierzchnia delikatnie chropowata; domieszka średnioziarnista – tłuczeń kamienny. 8. Fragment największej wydętości brzuśca naczynia wazowatego (tabl. III, 11); barwa jasnobrunatna; w dolnej części fragmentu powierzchnia lekko chropowata; domieszka średnioziarnista – tłuczeń kamienny. 9. Wiórek krzemienisty (na złożu wtórnym) z rdzenia dwupiętowego, datowany na paleolit schyłkowy; wiórek na złożu wtórnym; wymiary: wysokość – 4,5 cm, szerokość – 1,7 cm, grubość

– 0,4 cm. 10. 95 drobnych, niecharakterystycznych skorup – w tym: 47 fragmentów o powierzchni chropowatej lub szorstkiej, 48 fragmentów o powierzchni gładkiej; 77 fragmentów o barwie brunatnej, 18 fragmentów o barwie ciemnoszarej.

2.3. MATERIAŁY PRZEKAZANE PRZEZ KPMO W TARNOBREZGU

1. Naczynie wazowate, silnie profilowane o baniastym brzuścu i wyodrębnionej cylindrycznej szyjce (tabl. IV, 6), zdobione ornamentem zachodzącym na dolną część szyjki; jest to bogaty ornament, układający się w pasma:

- rząd nakłuc ujętych w dwie równoległe linie rytu;
- grupy skośnych żłobków, ułożonych naprzemiennie, przerywane guzkiem nad którym znajdują się ułożone w trójkąt nakłucia, a pod którym widnieją trzy ułożone promieniście żłobki;
- trzy linie rytu;
- rząd nakłuc, a nad nim linia rytu;

Jest to naczynie uszkodzone, zachowane w fragmentach; powierzchnia gładka; znikoma domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; barwa ciemnoszara; wymiary: średnica dna – 12 cm, brzuśca – 34 cm, wysokość zachowana – 25,5 cm. 2. Fragment górnej części misy z guzkiem – uszkiem pod wylewem (tabl. IV, 5); barwa brunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wysokość – 8 cm od wylewu. 3. Fragment dolnej części naczynia (tabl. IV, 8); barwa brunatna; powierzchnia szorstka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 13 cm, wysokość zachowana – 8,5 cm. 4. Fragment dna naczynia (tabl. V, 4), dno zdobione słabo zaznaczonymi dołkami palcowymi; barwa brunatna – szara; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 11 cm, wysokość zachowana – 5 cm. 5. Fragmenty naczynia wazowatego o baniastym, łagodnie profilowanym brzuścu i cylindrycznej szyjce (tabl. IV, 4); barwa szara; powierzchnia szorstka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 9,5 cm, brzuśca – 29 cm, wysokość zachowana – 16 cm. 6. Fragmenty naczynia wazowatego o delikatnie wyodrębnionym baniastym brzuścu i stożkowej wydłużonej szyjce (tabl. IV, 2), brzusec zdobiony pasmem skośnych żłobków i rozkątowymi, skierowanymi ku górze guzkami, dodatkowo

wo guzki podkreślone łukowatymi żłobkami; barwa ciemnoszara, wewnątrz brunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; w górnej części naczynia poprowadzona ukośnie ciemnobrązowo-czerwona taśmowata kreska (malowanie?); wymiary: średnica dna – 11 cm, brzuśca – 31 cm, wysokość zachowana – 30 cm. 7. Fragment brzuśca naczynia wazowatego (tabl. V, 1) o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce, ornamentowany skośnymi żłobkami oraz skierowanymi ku górze guzkami, podkreślonymi łukowatymi żłobkami; powierzchnia gładka; barwa szaro-brunatna; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny. 8. Fragment brzuśca garnka jajowatego (tabl. V, 6), zdobiony guzkiem, w dolnej partii zachowanego fragmentu – obmazywanie; powierzchnia chropowata; barwa jasnobrunatna; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny. 9. Fragment brzuśca garnka jajowatego (tabl. IV, 7), zdobiony rzędem dołków paznokciowych i poprzecznych obmazywań; barwa jasnobrunatna; powierzchnia chropowata; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny. 10. Fragment górnej części misy profilowanej (tabl. V, 3), o dwustożkowatym brzuścu i cylindrycznej, lekko rozchylonej szyjce; barwa szaro-brunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wysokość zachowana – 11 cm (od wylewu). 11. Fragment dna naczynia (tabl. V, 1), barwa jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; średnica dna – 14 cm. 12. Fragment górnej części naczynia wazowatego (tabl. V, 7) o lekko łukowatej, rozchylonej szyjce, pod krawędzią wylewu – dziurka; barwa szaro – brunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wysokość zachowana – 14 cm (od wylewu). 13. Fragment naczynia o jajowatym brzuścu i łukowatej szyjce (tabl. IV, 9), uszkodzony w górnej części; barwa jasnobrunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; wymiary: średnica dna – 8,5 cm, brzuśca – 14 cm, wysokość zachowana – 12 cm. 14. Fragment brzuśca garnka jajowatego (tabl. V, 5), zdobiony jajowatym guzkiem; widoczne 3 delikatne bruzdy, nad którymi umieszczono odcisk stempelka; powierzchnia chropowata; barwa jasnobrunatna; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny. 15. Naczynie wazowate o baniastym brzuścu (tabl. IV, 3), zdobionym grupami naprzemiennych skośnych żłobków; barwa szaro-brunatna; powierzchnia gładka; domieszka drobnziarnista – tłuczeń kamienny; naczynie uszkodzone (brak szyjki); wymiary: średnica dna – 10 cm, brzuśca – 24 cm.

3. CHARAKTERYSTYKA CMENTARZYSKA I OBRZĄDKU POGRZEBOWEGO

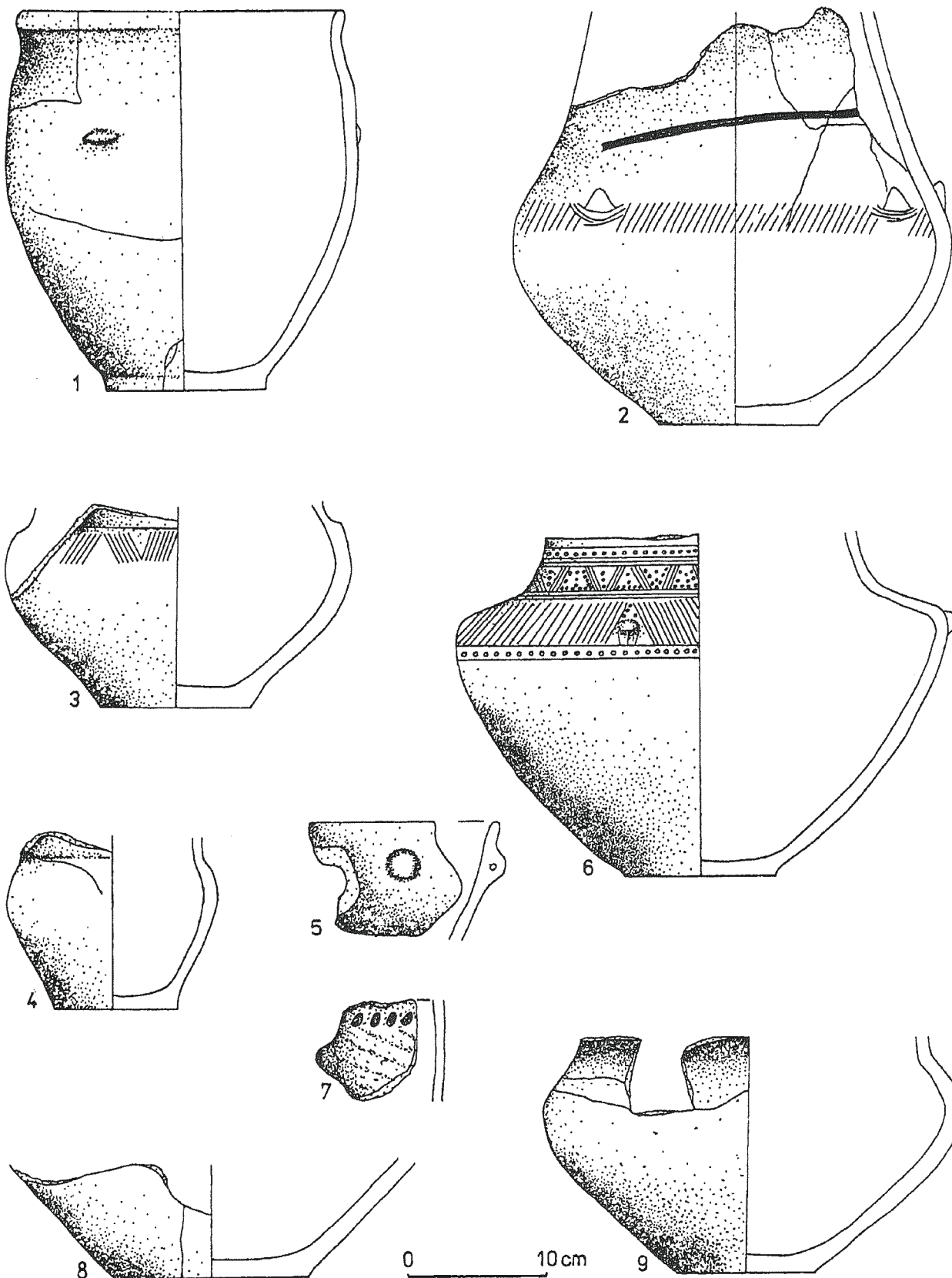
Prezentowane cmentarzysko należy do grupy mniejszych obiektów sepulkralnych grupy tarnobrzezkiej. Łącznie odsłonięto tutaj bowiem 27 grobów (4 groby przez W. Demetriewicza, 8 grobów przez A. Kraussa, a 15 grobów odsłoniętych przez K. Moskwę w 1971 roku – i te właśnie są tematem niniejszej pracy). Największe cmentarzyska liczą ponad 700 grobów – Bachórz – Chodorówka (M. Gedl 1994), czy Pysznica (S. Czopek 2001), a nawet ponad 1000, jak cmentarzysko w Paluchach (S. Lewandowski 1979; A. Kostek 1996, s. 51–67). Grobów jednak na cmentarzysku w Tarnobrzegu z pewnością było znacznie więcej, lecz uległy one zniszczeniu przez współczesny wykop kanalizacyjny, który biegnie przez środek cmentarzyska (ryc. 2). Ponadto świadczą o tym materiały luźne, przekazane przez KPMO w Tarnobrzegu, które z całą pewnością pochodzą ze zniszczonych grobów.

Większość odkrytych grobów skupia się po południowej stronie wspomnianego wykopu (grobby 2–6, 9–15), natomiast

trzy groby są rozproszone po północnej jego stronie na odległość 16 m w kierunku wschód – zachód (grobby nr 1, 7, 8). Odległość między grobem 7 (wysunięty maksymalnie na zachód) a grobem 1, wynosi 7,2 m, natomiast między grobem 1 a grobem 8 (wysunięty maksymalnie na wschód) wynosi 8,8 m. Rozmieszczenie grobów prezentuje rycina 2.

W kierunku północ-południe maksymalna długość cmentarzyska, wyznaczona przez groby, wynosi 6 m.

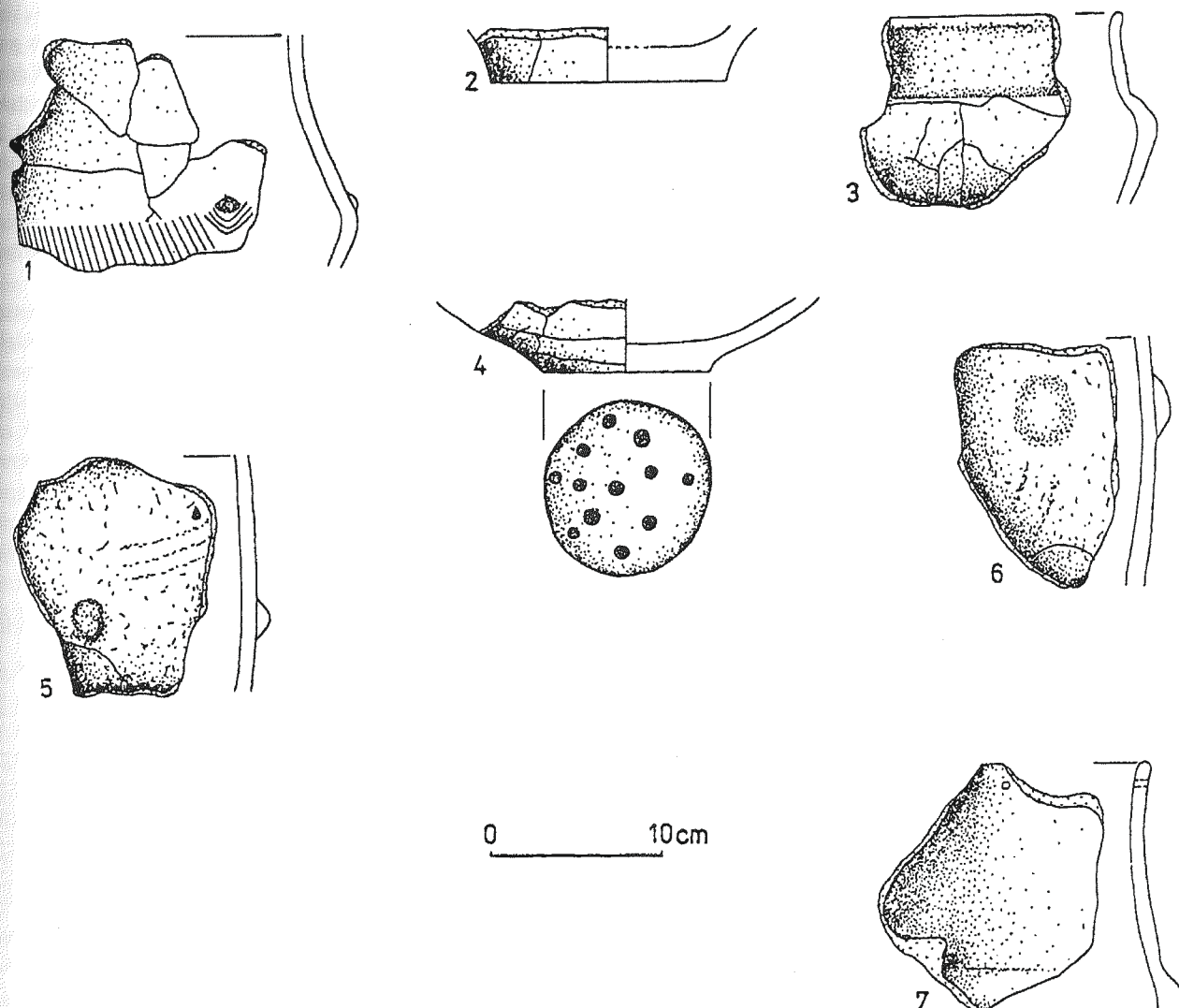
Dla grupy tarnobrzezkiej dość charakterystyczne jest grupowanie się grobów w uszeregowane skupiska (np. Grodzisko Dolne 2, Krzemienica, pow. Mielec, Kłyżów, pow. Stalowa Wola, Kosin, pow. Kraśnik). Taki układ można również zaobserwować na cmentarzysku w Tarnobrzegu. Wyraźne skupienie tworzy tu, bowiem 12 grobów (nr 2–6 i 9–15). Być może skupienie to jest fragmentem większej całości (por. np. E. Szarek-Waszkowska 1975, ryc. 1), która została zniszczona, a groby 1, 7 i 8 są albo pojedynczymi obiektami, albo również tworzyły uszeregowane zgrupowania.

Tabl. IV. Tarnobrzeg, stan. 1. Materiały ze zniszczonych grobów: znalezisko luźne (1) oraz przekazane przez KPMO w Tarnobrzegu (2-9)

Taf. IV. Tarnobrzeg, Fundst. 1. Materialien aus den zerstörten Gräbern: loser Fund (1) und von der Polizei in Tarnobrzeg überreichte Funde

Табл. IV. Тарнобжег, пам. 1. Материалы из разрушенных погребений: отдельная находка (1) и переданные КПО в Тарнобжеге (2-9)

Tabl. V. Tarnobrzeg, stan. 1. Materiały ze zniszczonych grobów – przekazane przez KPMO w Tarnobrzegu (1–7)
 Taf. V. Tarnobrzeg, Fundst. 1. Materialien aus den zerstörten Gräbern, die von der Polizei in Tarnobrzeg überreicht wurden (1–7)
 Табл. V. Тарнобжег, пам. 1. Материалы из разрушенных погребений, переданные КПМО в Тарнобжеге (1–7)

Co ciekawe w Grodzisku Dolnym, czy Kosinie, skupiska grobów ciągną się wzdłuż linii wschód – zachód, co może mieć związek z uznaniem symbolicznej wędrówki słońca jako wskazówki do zagospodarowania cmentarzyska (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974, s. 180). Podobną tendencję można by zaobserwować na cmentarzysku w Tarnobrzegu. Wydzielone skupienie bowiem wyraźnie rozciąga się wzdłuż osi wschód – zachód. Niewykluczone więc, że taka myśl przyświecała również użytkownikom tej nekropoli.

Ważnym wskaźnikiem do określenia wielkości cmentarzyska jest także wskaźnik gęstości grobów. Przebadana część naszego stanowiska zajmuje powierzchnię 200 m². Na tym obszarze odkryto 15 grobów, z czego wynika, że na 1 m² przypada średnio 0,075 grobu. Jest to, więc wskaźnik wyjątkowo mały i w naszym przypadku bardziej adekwatne byłoby wyliczenie zagęszczenia grobów w ramach skupienia. Zajmuje ono w przybliżeniu obszar 20 m², co daje średnią 0,65 grobu na 1 m². Jest to nadal wskaźnik poniżej 1 grobu na 1 m², ale takim właśnie stopniem zagęszczenia

charakteryzuje się dość dużo cmentarzysk grupy tarnobrzeskiej (np. Krzemienica, Knapy, Grodzisko Dolne, Trzęsówka, Mokrzyszów, pow. Tarnobrzeg, Chodaczów – por. S. Czopek 2001, s. 154, ryc. 34).

Głębokość zalegania grobów była różna. Generalnie jednak groby zalegały płytko, stąd silne zniszczenie większości pochówków. Najpłycej założony był grób nr 14 (2–28 cm od współczesnej powierzchni użytkowej), zaś najgłębiej zalegał grób nr 7 (60–83 cm od powierzchni użytkowej).

Z reguły zarysy jam grobowych nie były czytelne. Wyjątkami są tu groby jamowe nr 10 i 12 oraz zniszczony popielnicowy grób nr 2 (ryc. 3).

W grobie nr 15 natomiast, pod popielnicą, stwierdzono piasek ciemniejszej barwy i uznano go za pozostałość jamy grobowej. Jej zarysu jednak nie udało się uchwycić.

Zdecydowaną większość odkrytych grobów stanowiły groby ciepłopalne popielnicowe (13 grobów), w których kości zostały złożone do wnętrza naczynia glinianego. Taka forma grobu jest dla grupy tarnobrzeskiej najbardziej charakte-

rystyczna i przeważa na jej cmentarzyskach. Wyjątkowy jest tutaj grób 13, w którym kości zostały złożone w czystym piasku, obok symbolicznej „popielnicy”.

W dwóch przypadkach (groby 10 i 12) spalone kości złożono w ziemi bez towarzystwa popielnicy. Groby te określono jako ciepłopalne jamowe. Przedstawiły się one jako zgrupowania przepalonych kości, którym w jednym przypadku (grób 10) towarzyszyła przystawka. Niestety dla cmentarzyska w Tarnobrzegu nie wykonano analiz antropologicznych, w związku z tym nie można określić ani płci, ani wieku pochowanych na nim członków ówczesnej społeczności. Z uwagi na nieobecność antropologa przy badaniach wykopaliskowych nie da się też jednoznacznie stwierdzić, czy kości złożone zostały do popielnic z zachowaniem porządku anatomicznego.

Naczynia pełniące funkcję popielnicy ustawione były pionowo, otworem ku górze. Jedynie w dwóch grobach (nr

4 i 11) naczynie było lekko przechylone – w grobie 4 w kierunku zachodnim i południowo-zachodnim, natomiast w grobie 11 w kierunku północnym i północno-wschodnim. W dziesięciu grobach (nr 3–8, 11, 13–15) funkcję popielnicy pełniło naczynie wazowate, zaś w trzech przypadkach (groby nr 1, 2, 9) kości umieszczono w garnku. Popielnicom towarzyszyły niekiedy inne naczynia – przystawki, którymi były tu czerpaki (5 grobów)³. W jednym przypadku popielnicę nakrywała misa (grób 11). Również tylko w jednym grobie (nr 15) stwierdzono wyrób brązowy.

Biorąc pod uwagę powyższe informacje za najbogatsze należy uznać groby 7, 11 i 15. W skład grobu nr 7 wchodziły bowiem 2 naczynia wazowate, fragment misy oraz fragment dna naczynia o nieokreślonym typie morfologicznym. W skład grobu 11 natomiast wchodziła waza, misa oraz czerpak, natomiast grób 15 tworzył fragment wazy, czerpak i brązowy skrzyp.

4. ANALIZA CERAMIKI

Niemal wszystkie odkryte groby posiadały naczynia gliniane, jednak ich liczba w poszczególnych grobach była różna i wynosiła od jednego do kilku.

Naczynia użyte jako popielnice lub złożone do grobu w charakterze wyposażenia były bez wyjątku lepiące ręcznie, na ogół jednak były one starannej roboty. Jako materiału ceramicznego użyto gliny, schudzonej domieszką tłucznia kamiennego. Ziarno domieszki zazwyczaj było niewielkie, a jego średnica wahała się w granicach do 2 mm. Ścianki naczyń z reguły nie przekraczały 1 cm grubości, sporadycznie osiągając grubość około 2 cm przy dnie. Powierzchnie naczyń przeważnie były wygładzane (53,5% wszystkich naczyń i fragmentów), aczkolwiek bardzo częste są też naczynia o fakturze szorstkiej, czy chropowatej (46,5% wszystkich naczyń i fragmentów).

Ze względu na sposób wykonania naczynia (jego technologię) możemy wyróżnić cztery podstawowe tzw. grupy technologiczne:

- I. Ceramika gładkościenna (czasami bardzo intensywnie wygładzana, prawie błyszcząca) o powierzchni zewnętrznej czarnej (określanej też jako szaroczarna czy ciemnoszara) i brunatnej wewnętrznej;
- II. Ceramika gładkościenna o powierzchni zewnętrznej brunatnej, wewnątrz czarnej;
- III. Ceramika obustronnie brunatna (brunatno-szara), obejmująca zarówno naczynia o powierzchniach gładkich (czasami bardzo gładkich), jak i szorstkich, a nawet chropowatych;
- IV. Ceramika obustronnie czarna, gładkościenna.

Grupy te odpowiadają wcześniej wydzielonym, dla innych stanowisk „tarnobrzeskich” (por. np. S. Czopek 2001, s. 122). Największy udział na naszym cmentarzysku ma ceramika III grupy, która ewidentnie przeważa nad pozostałymi (por. tabela I).

Sytuację taką obserwuje się na wielu stanowiskach grupy tarnobrzeskiej – zarówno na cmentarzyskach (ryc. 4), jak i na osadach.

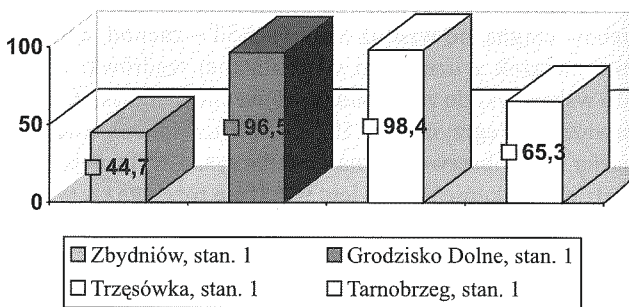
Tabela I

Frekwencja grup technologicznych w zbiorze ceramiki z Tarnobrzega

Grupa technologiczna	N	%
I (zew. czarna, wew. brunatna)	20	13,9
II (zew. brunatna, wew. czarna)	26	18,0
III (brunatna)	94	65,3
IV (czarna)	4	2,8
Razem	144	100,0

Sporą część naszych naczyń wyróżnia zdobienie. Zastosowane tutaj ornamenty możemy podzielić (wg. G. Dmochowska 1985, s. 61) na:

- wypukłe, do których zaliczamy guzki (tabl. I, 1, 3, 5; IV, 1, 2, 5; V, 1, 5, 6), wałeczki (tabl. I, 6, 10), czy listwy plastyczne,
- wklęsłe, wśród których bardzo liczne są żłobki w różnych kombinacjach (tabl. I, 9; II, 3; III, 13; IV, 2, 3, 6; V, 1), linie ryte (tabl. I, 9; III, 9; IV, 3, 6), dołki paznokciowe i palco-

Ryc. 4. Tarnobrzeg, stan. 1. Procentowy udział ceramiki III grupy na tle innych stanowisk sepulkralnych

Abb. 4. Tarnobrzeg, Fundst. 1. Frequenzdiagram Grabkeramik der III. Technologiegruppen auf dem Hintergrund anderen Fundstellen

Рис. 4. Тарнобжег, пам. 1. Процентное участие керамики III группы в Тарнобжеге и других могильниках

³ Z publikacji (K. Moskwa 1976) wynika, iż na przystawki natrafiono w 6 grobach, co nie zgadza się z dokumentacją badań, którą autorka niniejszej pracy przyjęła za wiarygodną.

we (tabl. II, 8; III, 9; IV, 7; V, 4), a także nakłucia (tabl. I, 9; IV, 6),
- ażurowe, czyli dziurki pod krawędzią wylewu (tabl. II, 8; III, 8, 9, 12; V, 7).

Bardzo często te poszczególne motywy zdobnicze współwystępują ze sobą, tworząc niekiedy bardzo rozbudowane i bogate układy (por. np. tabl. IV, 6).

Wśród naczyń glinianych odkrytych na cmentarzysku w Tarnobrzegu można wyróżnić: naczynia wazowate, garnki, misy i czerpaki. Są tu też naczynia zachowane fragmentarycznie w sposób uniemożliwiający pewną ich klasyfikację typologiczną.

NACZYNNIA WAZOWATE

Z dziesięciu grobów pochodzą naczynia wazowate lub fragmenty takich naczyń. Szereg dalszych naczyń wazowatych lub ich ułamków znanych jest ze zniszczonych grobów⁴. Pełniły one funkcję popielnic. Wśród naczyń wazowatych można wyróżnić kilka typów i odmian w zależności od ukształtowania brzośca, szyjki, proporcji naczynia i jego dekoracji.

Typ I to wazy dwustożkowate o lekko wato rozchylonej szyjce, które grupują się w kilka podtypów w zależności od zastosowanego ornamentu i ukształtowania krawędzi. Występują one na wielu cmentarzyskach kultury łużyckiej, w różnych okresach.

IA to wazy zdobione na brzoścu kompozycją skośnych kresek, umieszczonych pod dookólną linią rytą (tabl. I, 9; II, 3).

Zbliżone są one do typu I/2/d wg Moskwy (K. Moskwa 1976, s. 64), znanego z kilku okazów z Trzęsówki (K. Moskwa 1976, ryc. 70, g).

IB to wazy o krawędzi spłaszczonej i wychylonej na zewnątrz; na brzoścu zdobione skośnymi kreskami umieszczonymi pod dookólną linią rytą, między kreski wkomponowane pionowe guzki (tabl. I, 10).

Taka forma zbliża to naczynie do typu I/2/g wg Moskwy (K. Moskwa 1976, s. 65) znanego z Rozwadowa, st. 3, zdobionego guzkami i motywami figuralnymi, co datuje je na okres halsztacki (W. Przybysławski 1906, s. 61–72). Podobne okazy znane są z wielu stanowisk datowanych od trzeciego okresu epoki brązu (np. Albigowa, pow. Łańcut, G. Leńczyk 1947, ryc. 7) do schyłku okresu halsztackiego (Knapy, K. Moskwa 1961, s. 28–29; Pigany – H. Różańska 1962). Formy te posiadają liczne odpowiedniki w kulturze łużyckiej, zwłaszcza na Śląsku (B. Gediga 1967, s. 112, ryc. 28, g; M. Gedl 1962, tabl. XVII, 15; XXIV, 3).

IC to wazy nie ornamentowane (tabl. II, 2, 6).

Bardzo charakterystyczny jest tutaj ornament skośnych kresek, umieszczonych pod linią rytą. Typowy jest on dla waz datowanych na schyłek okresu halsztackiego. W III fazie rozwojowej to właśnie wazy są najczęściej zdobione – takim ornamentem – grupą naczyń (por. np. M. S. Przybyła 2003, s. 42). Dekoracja tego typu występuje bowiem na wazach pochodzących z cmentarzysk o takiej właśnie chronologii.

⁴ Figuruja one w niniejszej pracy jako znaleziska luźne oraz przekazane przez KPMO w Tarnobrzegu.

Analogii do nich możemy, więc szukać w Trzęsówce (K. Moskwa 1976, ryc. 70, g), Knapach (K. Moskwa 1961), czy Krzemienicy (E. Szarek-Waszkowska 1975, tabl. VII, 11; IX, 7; XII, 5). Co prawda formy i zdobnictwo tych naczyń należą do powszechnych w kulturze łużyckiej, jednak istnieją wiele danych, np. przedmiot żelazny z grobu 304 w Trzęsówce, by wazy te datować na okres halsztacki.

Typ II to wazy o łagodnie załamanej brzoścu, przechodzącym w nie wyodrębnioną szyjkę, różniące się między sobą ukształtowaniem szyjki, co jest podstawą do wydzielenia kilku podtypów:

II A to wazy o szyjce stożkowatej (IV, 2; V, 1). Zdobione są one skośnymi żłobkami z rożkowatymi wznoszącymi się ku górze guzkami, podkreślonymi 3 liniami falistymi. Szyjka tych naczyń pociągnięta jest stosunkowo wysoko do góry. Takie wazy nie mają jednak ścisłych analogii w grupie tarnobrzesckiej, a także poza jej obrębem. Zbliżone formy można jednak zaobserwować w Bachórze – Chodorówce (M. Gedl 1994, tabl. I, 5; XXII, 10; XXIV, 7), czy Krzemienicy (E. Szarek-Waszkowska 1975, tabl. V, 1; X, 8; XII, 1; XIV, 9).

Obecność żelaza przy wazie z grobu 117 w Bachórze – Chodorówce przemawia za datowaniem tego naczynia na wczesną epokę żelaza (M. Gedl 1994, s. 28 n.). Potwierdza to sugestie E. Szarek-Waszkowskiej o datowaniu waz z rożkowatymi guzkami na okres halsztacki i początki okresu lateńskiego (E. Szarek-Waszkowska 1975, s. 45–46). W tym miejscu wypada zastanowić się nad genezą tego motywu zdobniczego, który z całą pewnością nie wywodzi się ze środowiska wczesnej kultury łużyckiej ani z prowincji zachodniej ukształtowanej na tradycjach przedłużyckich, ani też z prowincji wschodniej, dziedziczącej tradycję trzcinieckie. Rożkowate guzki spotyka się natomiast na naczyniach w różnych kulturach, które rozwijały się w epoce brązu na terenie Kotliny Karpackiej. Zwyczaj takiego zdobienia naczyń mógł się utrzymać aż do wczesnej epoki żelaza (M. Gedl 1994, s. 29). Szczególnie charakterystyczny jest on dla uformowanej w początkach młodszego okresu epoki brązu, kultury Gava (T. Kemenczei 1984, tabl. CXXIV, 7, 9–12; CXXV, 23). Na powiązania ceramiki kultury łużyckiej z kulturą Gava zwracano już zresztą uwagę i dotyczą one również technologii produkcji naczyń (M. Bazielić 1989, s. 165 n.). Na cmentarzysku w Tarnobrzegu jedno z tego typu naczyń (tabl. VI, 1) ozdobione jest czerwono-brązową, taśmowatą linią malowaną (?). Malowanie ceramiki natomiast sugerowałoby wpływy z kręgu kultury halsztackiej (Ha C; M. Gedl 1992, s. 27), które mogłyby dotrzeć do grupy tarnobrzesckiej, najpewniej za pośrednictwem grup stosujących ten motyw zdobniczy (grupy śląska i górnośląsko-małopolska). Zaznaczyć jednak trzeba, że w grupie tarnobrzesckiej naczynia malowane nie występują, dlatego też ten specyficzny ornament wymaga szczegółowych analiz chemicznych, które ewentualnie mogłyby potwierdzić jego autentyczność.

II B to wazy o szyjce cylindrycznej, zdobione na szyjce grupami skośnych kresek (tabl. II, 7).

Typ III to wazy o baniastym brzoścu i wyodrębnionej szyjce, której różne ukształtowanie pozwala wydzielić tu kilka podtypów:

III A to wazy o szyjce stożkowej (tabl. I, 5; III, 3),
III B to wazy o szyjce cylindrycznej (tabl. IV, 6, 9),
III C to wazy o szyjce łukowatej (tabl. II, 1, 2, 7; IV, 3, 4).
Być może do typu III należy przypisać również naczynie z grobów 6 (tabl. I, 6) i 8 (tabl. II, 3), których kształtów szyjek nie udało się jednak uchwycić.

Występują tu naczynia nie zdobione (tabl. II, 1, 2; III, 3; IV, 4, 9) oraz pokryte dekoracją. Elementem zdobniczym mogą tu być np. pionowe wałeczki (tabl. I, 6). Podobny ornament i technologię (chropowacona powierzchnia przy dnie) ma naczynie z Krzemienicy (E. Szarek-Waszkowska 1975, tabl. VIII, 9), które zgodnie z chronologią cmentarzyska – datowane jest tu na okres halsztacki.

Są też naczynia zdobione guzkami (tabl. I, 5), ukośnymi żłobkami w różnych kompozycjach (tabl. II, 3; IV, 3), a nawet bardzo rozbudowaną dekoracją plastyczną (tabl. IV, 6). I właśnie ten bardzo bogaty ornament wymaga zwrócenia nań szczególnej uwagi.

Spośród wielu naczyń odkrytych na cmentarzysku tylko jedno bowiem ma tak rozbudowaną dekorację. Jest ona złożona z kilku pasów. Idąc od strony brzuśca w stronę szyjki mamy tu rząd nakłuc ujętych w dwie równoległe poprowadzone linie ryte. Nad nimi widnieją skośne żłobki przerywane guzkami, ozdobionymi skośnymi żłobkami i nakłuciami ujętymi w trójkąt. Kolejne pasmo, ujęte w trzy równoległe linie ryte, to naprzemianległe skośne żłobki, ułożone po trzy, oddzielone kompozycjami z nakłuc. Nad nimi widnieją rząd nakłuc oraz linia ryta. I tu kończy się zachowana część naczynia, niewykluczone więc, że ornament ten był jeszcze bogatszy. Naczynie to wiążąc należy z rozpowszechnioną w okresie halsztackim (Ha C?) modą na duże naczynia wazowate o bardzo bogatej ornamentyce – rytej, stempelkowej, plastycznej, która tkwi jeszcze w stylistyce nadsańskiej (S. Czopek 2001, s. 136).

Z kolei ornament na naczyniu z grobu 8 (tabl. II, 3) można uznać za zdegenerowaną formę dekoracji waz nadsańskich. Charakterystyczny jest dla nich, umieszczony w górnej partii brzuśca, ornament rytych kresek, układających się w naprzemianległe zakreskowane (zaplatane) czworokąty i (lub) trójkąty. Naczynie to można więc uznać za przetworzoną i zmienioną formę postklasyczną tychże waz. Taką tendencję można zresztą zaobserwować również na innych stanowiskach „tarnobrzeskich” (np. Pysznica – S. Czopek 2001, tabl. LI, 6; LIII, 5; LVI, 10; LXVII, 1, 3). Ponadto identyczną formę jak naczynie z grobu 8 (tabl. VI, 1) można znaleźć wśród materiałów pysznickich (S. Czopek 2001, tabl. LII, 10), datowanych na okres halsztacki. Natomiast bardziej przysadziste formy tego typu (np. tabl. VI, 2; X, 3; XII, 1) mają z kolei swe analogie w Krzemienicy (E. Szarek-Waszkowska 1975, tabl. I, 15), a to cmentarzysko również funkcjonowało w okresie halsztackim.

Typ IV to wazy o bardzo łagodnym załomie brzuśca i słabo zaznaczonej szyjce. W zależności od jej ukształtowania możemy wyróżnić:

IV A to wazy o szyjce stożkowej (tabl. I, 4),

IV B to wazy o szyjce łukowatej zdobione skośnymi kreskami (tabl. III, 13).

Naczynia te trafiają się na innych nekropoliach grupy tarnobrzeskiej. Są to zarówno okazy niezdobione (K. Moskwa

1976, ryc. 31, k; S. Czopek 2001, tabl. XXX, 9), nawiązujące do naczyń z grobu 5 (tabl. I, 4), jak i ornamentowane. Charakterystyczny jest dla nich ornament skośnych kresek (tabl. III, 13), które występują niekiedy na innych stanowiskach w kompozycji z motywami pseudosznurowymi. Naczynia takie zauważono w Knapach (K. Moskwa 1976, ryc. 31, r) i Zarzeczu („ZOW” 1935, s. 16), a ich ornamentyka skłania do przyjęcia halsztackiej chronologii tych naczyń.

Wydzielone tu typy waz to formy przewodnie dla III fazy rozwoju ceramiki (M. S. Przybyła 2003, s. 41).

GARNKI

Z trzech grobów (nr 1, 2, 9) pochodzą naczynia garnkowe lub ich fragmenty. Szereg dalszych znanych jest z grobów zniszczonych, w tym jeden okaz zachowany niemal w całości. Wszystkie te naczynia przyporządkować można do dwóch zasadniczych typów.

Typ I to garnki jajowate. Do tej kategorii należy zaliczyć naczynie z grobu 1 (tabl. I, 1), fragmentarycznie zachowane naczynie z grobu 2 (tabl. I, 3) oraz ułamki naczyń pochodzące z grobów zniszczonych (tabl. III, 8, 9; IV, 7; V, 5, 6). Wszystkie garnki jajowate (oprócz jednego – tabl. III, 9) są naczyniami o chropowatej fakturze i jasnobrunatnej barwie. Wszystkie też posiadały elementy zdobnicze. Była to dekoracja plastyczna w postaci nalepianych, okrągłych guzków (tabl. I, 1, 3; V, 5, 6), a także dołków palcowych (tabl. III, 9), odcisków (tabl. IV, 7) lub obmazywań (tabl. IV, 7; V, 6). Kilka naczyń zaopatrzone też w dziurki pod krawędzią wylewu (tabl. III, 8, 9). Te klasyczne garnki jajowate mają swe liczne analogie na innych cmentarzyskach o chronologii schyłkowej halsztackiej. Przykładem może być tu naczynie z Trzęsówki, st. 1, gdzie w jednym z tego typu garnków, w grobie 139 wystąpił kołczyk gwoździowaty, datowany na IV w. przed Chrystusem, a więc na początek okresu lateńskiego.

Garnkiem jajowatym jest też naczynie pochodzące ze zniszczonego grobu (tabl. IV, 1), które jest jednak lekko profilowane, zaś jego powierzchnia została wygładzona. Zdobione jest podłużnymi, poziomymi guzkami. Podobną formę prezentuje fragment górnej części naczynia, zdobiony rzędem dziurek pod krawędzią wylewu (tabl. III, 12).

W tym miejscu warto by zastanowić się nad chronologią i genezą tego motywu zdobniczego. Według J. Kostrzewskiego (K. Moskwa 1976, s. 56) naczynia z dziurkami poniżej otworu pojawiły się w grupie tarnobrzeskiej w V okresie epoki brązu, w wyniku oddziaływań wschodnich. Cecha ta jest zresztą charakterystyczna dla całości wschodnich odłamów kultury łużyckiej, a sporadycznie występuje też w grupach zachodnich, np. na Śląsku. Weryfikacja materiałów, w których występowały takie naczynia skłania raczej do datowania ich na okres halsztacki i później i łączyć je z wpływami kultur wschodnich, spokrewnionych ze Scytami (K. Moskwa 1971, s. 40). Naczynia te mają liczne analogie w zespołach o takiej właśnie chronologii. Można tu przytoczyć chociażby Trzęsówkę (K. Moskwa 1971a; K. Moskwa 1976, ryc. 69, d, i, j, l, ł), Knapy (K. Moskwa 1976, ryc. 32, e, i, s), Krzemienicę (E. Szarek-Waszkowska 1975,

tabl. II, 9; IV, 8; V, 9; X, 5), czy Pysznice (S. Czopek 2001, tabl. L, 3).

Wśród garnków jajowatych, na uwagę zwraca egzemplarz pochodzący z grobu nr 9 (tabl. III, 1). Naczynie to cechuje chropowata powierzchnia i brak elementów zdobniczych. Egzemplarze o podobnym kształcie reprezentowane są przez kilkanaście okazów w Trzęsówce (K. Moskwa 1971a) i Pigach, st. 5 (H. Różańska, 1962). Znanie są też z cmentarzyska w Furmanach (K. Ormian, M. Brylska, K. Guściora 2001). Są to formy pospolite w grupie górnośląsko-małopolskiej, na Śląsku, znane także u Scytów i w kulturze czarnoleskiej (K. Moskwa 1976, s. 59). Ich chronologię należy, więc odnieść do okresu halsztackiego.

Garnki jajowate o rozbudowanym zdobnictwie plastycznym są typowe dla III fazy rozwojowej, a zwłaszcza zdają się być wyznacznikiem fazy III B (S. Czopek 1989).

Typ II to garnki workowate (czy też „kominowate”), reprezentowane przez fragment jednego naczynia, pochodzącego ze zniszczonego grobu. Cechuje je lekkie chropowacenie oraz występowanie dekoracji w formie rzędu dołków paznokciowych, a nad nimi dziurek pod krawędzią wylewu (tabl. II, 8). Zdobienie tego typu spotkać można na niektórych garnkach jajowatych (K. Moskwa 1976, s. 58), które znane są m. in. z Trzęsówki (K. Moskwa 1971a). Mocno zbliżone formy znane są także z terenu Śląska, gdzie datowane są na okres halsztacki (T. Kaletyn 1961, s. 118, ryc. 13, e). Ornament taki zresztą, jest stosunkowo charakterystyczny dla grupy tarnobrzeskiej. Występuje on na naczyniach pochodzących z cmentarzysk (np. Chmielów, Piaseczno, Machów) oraz z osad otwartych (np. Trzęsówka, st. 2; Turbia, Wola Rzeczycka) o chronologii halsztackiej (K. Moskwa 1976, s. 58 n.).

MISY

Na cmentarzysku w Tarnobrzegu misy wystąpiły w dwóch grobach (nr 7 i 11), przy czym całkowitą pewność można mieć, co do jednego egzemplarza (tabl. III, 4), gdyż drugi zachowany jest ułamkowo (tabl. I, 7). Dodatkowe trzy naczynia znane są ze zniszczonych grobów (tabl. IV, 5: V, 3, 4). Misy grupują się tu w 2 typy:

Typ I to misy stożkowate o łukowatym profilu. Należy tu zaliczyć misę z grobu 11 (tabl. III, 4). Istotnym jest tu fakt, iż misa ta posiada zagięty do środka, pogrubiony brzeg, gdyż ma to walor datujący. Takie, bowiem naczynia są charakterystyczne dla najmłodszej fazy epoki brązu oraz wczesnej epoki żelaza (M. Gedl 1995, s. 42). Podobne okazy znane są z Bachorza – Chodorówki (M. Gedl 1995, tabl. LXXII, 5), Pysznicy (S. Czopek 2001, tabl. LXXIV, 2), Krzemienicy (E. Szarek-Waszkowska 1975, tabl. I, 6; XX, 5), czy Knapów (K. Moskwa 1976, ryc. 32, b).

Typ ten reprezentują również fragmentarycznie zachowane naczynia z grobów zniszczonych. Pierwszym jest naczynie o ciekawie zdobionym, słabo zaznaczonymi dołkami palcowymi, dnie (tabl. V, 4). Nieco podobne zdobienie w postaci promieniście rozchodzących się od środka rzędów dołków zaobserwowano na czerpakach profilowanych, pochodzących z cmentarzysk w Furmanach, Mokrzeszowie, Zarzeczu

i Zbydniowie oraz z osady w Turbii (K. Moskwa 1976, s. 81). Naczynia te datowane są na V okres epoki brązu i wczesną fazę okresu halsztackiego. Misą tego typu jest też górna część naczynia pochodząca ze zniszczonego grobu, zaopatrzona w quasi uszko (uszko – guzek) (tabl. IV, 5).

Głębokie misy półkuliste wraz z garnkami jajowatymi zdają się stanowić inwentarz typowy dla fazy III B (por. np. M. S. Przybyła 2003, s. 42).

Typ II to misy profilowane. Jak już wspomniano naczynie to jest zachowane w bardzo małym fragmencie, nie mniej jednak jego cechy technologiczne i typologiczne (prawdopodobnie ostro załamany brzusek, wyodrębniona, lekko wychylona szyjka, taśmowate ucho) wskazują na to, że możemy mieć do czynienia z misą zbydniowską lub formą pochodną (tabl. I, 7). Naczynia takie występują na wielu cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej, aczkolwiek ich zasięg ograniczony jest do obszaru w widłach Wisły i Sanu. Towarzyszą one wazom nadszańskim. Generalnie datowane są na Ha C, ale sporadycznie, np. w Obojnie, można je datować na schyłek okresu halsztackiego (E. Szarek-Waszkowska 1973, s. 73–78). Misą profilowaną jest też najprawdopodobniej fragment naczynia pochodzący ze zniszczonego grobu (tabl. V, 3). Naczynie to ma ostro załamany brzusek i wyodrębnioną, lekko wychyloną szyjkę. Jego forma, technologia i przyporządkowanie typologiczne wskazują, iż w tym przypadku możemy również mieć do czynienia z misą zbydniowską.

Nieco podobne egzemplarze znamy np. z Bachorza – Chodorówki (M. Gedl 1994, tabl. VIII, 5; LXIV, 7; LXV, 1), oraz z Furmanów (K. Ormian, M. Brylska, K. J. Guściora 2001, tabl. IV, 1, 8).

CZERPAKI

Z pięciu grobów (nr 2, 10, 11, 14, 15) pochodzą czerpaki lub ich fragmenty. Pełniły one funkcję naczyń towarzyszących, czyli przystawek. Należy je zaliczyć do typu czerpaków półkulistych. Naczynia odkryte na cmentarzysku w Tarnobrzegu odznaczały się gładką powierzchnią ścianek i jasnobrunatną barwą.

Można wśród nich wyróżnić czerpaki o ściankach łukowatych, z taśmowatym uchem i płaskim dnem. Zaliczyć tu należy egzemplarz z grobu 15 (tabl. III, 6). Okazy takie występują również na innych cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej. Napotkano na nie m. in. w Chmielowie, Furmanach, Gorzycach, Knapach, Mokrzeszowie, Trzęsówce (K. Moskwa 1976, s. 79). Są to formy powszechne w kulturze łużyckiej, występujące od IV okresu epoki brązu do wczesnego okresu lateńskiego włącznie.

Kilka egzemplarzy to czerpaki półkuliste sensu stricto, z taśmowatym uchem, nie zdobione, które na cmentarzysku w Tarnobrzegu reprezentowane są przez okazy z grobów: 2 (tabl. I, 2), 10 (tabl. II, 5) i 11 (tabl. III, 2). Takie naczynia wystąpiły również m. in. w Chmielowie, Knapach, Krzemienicy, Mokrzeszowie i Trzęsówce (K. Moskwa 1976, s. 79). Ich chronologię należy zawęzić do czasów od V okresu epoki brązu do początków okresu lateńskiego włącznie.

Na uwagę zasługuje również fragment czerpaka z grobu 14 (tabl. IV, 3) o dnie lekko wgiętym do środka, do którego

zaliczyć trzeba naczynie. Czerpaki takie wystąpiły również w Furmanach, Gorzycach, Knapach, Krzemienicy, Mokrzy-szowie, Trzęsówce oraz w Turbii (K. Moskwa 1976, s. 80). Są one pospolite w kulturze łużyckiej już od IV okresu epoki brązu do początków okresu lateńskiego. Szczególnie liczne są natomiast w grupie górnośląsko-małopolskiej.

Jakkolwiek więc, czerpaki półkuliste są pospolite w różnych okresach i grupach kultury łużyckiej, to najliczniej występują w grupie tarnobrzeskiej w fazie późnej (M. Gedl 1994, s. 43; M. S. Przybyła 2003, s. 41), co zgadza się z chronologią przypisanych im stanowisk.

WYROBY METALOWE

Pośród ozdób metalowych występujących na cmentarzyskach najliczniejszą grupę tworzą skrzęty druciane. Spełniały

one różne funkcje – były zapewne wisiorami, pierścieniami, a może nawet kolczykami. Znane są głównie z wyposażenia pochówków ciałopalnych, a sporadycznie z osad.

Z cmentarzyska w Tarnobrzegu pochodzi tylko jeden zabytek metalowy i jest nim właśnie skrzęt z okrągłego drutu brązowego o jednym końcu rozklepanym (tabl. III, 7). Skrzęty takie są dość powszechne w grupie tarnobrzeskiej, dlatego podobne ozdoby odkryto na kilkunastu cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej (m.in. Bachórz – Chodorówka, Gorzyce, Grodzisko Dolne, Furmany, Knapy, Obojna, Pigany, Trzęsówka, Zbydniów). Skrzęty takie występowały od wytworzenia się kultury łużyckiej, jednak ich największe rozpowszechnienie przypada na schyłkową fazę rozwojową grupy tarnobrzeskiej (z „późnych” cmentarzysk pochodzi ich największa liczba – np. Trzęsówka – 33 egzemplarze), a więc na Ha D i czasy późniejsze.

5. DATOWANIE CMENARZYSKA

Określenie czasu funkcjonowania stanowiska nie należy do czynności prostych. W przypadku Tarnobrzega jest to zadanie szczególnie utrudnione, gdyż omawiane cmentarzysko nie dostarczyło w ogóle zróżnicowanych zabytków metalowych, które są z reguły najlepszymi wyznacznikami chronologicznymi. Na prezentowanym stanowisku z kolei, odkryto niemal wyłącznie źródła ceramiczne, a te – jak wiadomo – są mniej „czułe” chronologicznie. Jedyny przedmiot metalowy – skrzęt z drutu brązowego jest natomiast zabytkiem powszechnie występującym we wszystkich niemal kulturach epoki brązu i wczesnego żelaza, nie posiada więc szczególnych walorów datujących. Pozostaje więc wnikliwa analiza naczyń glinianych, na podstawie której można ustalić chronologię cmentarzyska w Tarnobrzegu. Uproszczeniem jest niejako fakt, iż odkryty materiał jest stosunkowo jednorodny i reprezentuje formy charakterystyczne dla grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza. Potwierdza to ustalenia wcześniejszych badaczy, którzy określili czas funkcjonowania tego cmentarzyska na okres halsztacki.

Na podstawie zaprezentowanej uprzednio analizy materiałów należy stwierdzić, iż cmentarzysko w Tarnobrzegu rzeczywiście funkcjonowało w okresie halsztackim. Chronologię taką potwierdzają, bowiem następujące fakty i ustalenia:

– Występowanie wśród naszych materiałów naczyń wazowatych o dwustożkowatych lub lekko zaokrąglonych brzuścach i stożkowatych, cylindrycznych bądź łukowatych szyjkach oraz garnków jajowatych ze zdobnictwem plastycznym i dziurkami pod krawędzią, które to naczynia są charak-

teryistyczne dla III fazy rozwojowej grupy tarnobrzeskiej (Ha D i później – przyp. autora). W ramach III fazy wydzielają się dwa podokresy (S. Czopek 1989; 2001, s. 184):

– faza III 1 = Ha D1/D2 – Ha D3 = około 550/500 – 400 p.n.e.

– faza III 2 = Lt B = około 400 – 300(?) p.n.e.

Zaznaczyć trzeba, iż zaprezentowany podział III fazy niewątpliwie wymaga dalszych studiów, które jednak z pewnością potwierdzą jego słuszność. Dla niektórych pozostaje on nadal kwestią dyskusyjną (por. np. P. Godlewski 2001, s. 33).

Wspomniane chropowate garnki jajowate z dziurkami pod krawędzią i zdobnictwem plastycznym odpowiadałyby fazie III 2. Naczynia wazowate, z kolei, charakteryzowałyby raczej starszy odcinek tej fazy (III 1).

– Obecność czerpaków półkolistych i mis stożkowatych reprezentowanych szczególnie w grupie tarnobrzeskiej w jej późnej fazie.

Ponadto na uwadze mieć należy liczne analogie do materiałów z innych cmentarzysk tarnobrzeskich, datowanych na wczesną epokę żelaza (np. Trzęsówka, Krzemienica).

Wobec takich ustaleń należy stwierdzić, iż cmentarzysko w Tarnobrzegu z całą pewnością funkcjonowało w III fazie rozwojowej grupy tarnobrzeskiej. Istnieją jednak również pewne przesłanki (np. fragm. misy zbydniowskiej; dno naczynia zdobione dółkami palcowymi; bogata ornamentyka naczyń wazowatych tkwiąca w tradycji nadsańskiej), że nekropolia ta użytkowana być mogła u schyłku II fazy (ewentualnie przełom II i III fazy rozwojowej). Silne zniszczenie stanowiska nie pozwala jednak na wyciąganie dalej idących wniosków.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Antoniewicz W.
1928 *Archeologia Polski*, Warszawa

Bazielich M.

1989 *Badania nad techniką produkcji ceramiki odkrytej w zasięgu grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej a noszącej*

ślady powiązań z kulturą Gava, [w:] Grupa tarnobrzeska, s. 165–185.

Czopek S.

1989 *Z badań nad schyłkową fazą grupy tarnobrzeskiej*, [w:] Grupa tarnobrzeska, s. 241–263.

- 1996 *Grupa tarnobrzeńska nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem*, Rzeszów.
- 2001 *Pysznica pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 – cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza*, Rzeszów.
- Dąbrowski J.
- 1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*, Wrocław.
- 1980 *Przydatność ceramiki łużyckiej dla podziałów kulturowych*, [w:] *Zróżnicowanie wewnętrzne kultury łużyckiej*, Kraków s. 35–55.
- Dmochowska G.
- 1985 *Ornamentyka wyrobów metalowych i naczyń grupy tarnobrzeńskiej kultury łużyckiej*, „WA”, t. L, s. 51–94.
- Durczewski Z.
- 1939–1946 *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce*, cz. I, Kraków.
- Gediga B.
- 1967 *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*, Wrocław.
- 1989 *Podstawy wyróżniania grupy tarnobrzeńskiej*, [w:] *Grupa tarnobrzeńska*, s. 27–36.
- Gedl M.
- 1962 *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Prace Komisji Archeologicznej nr 3, Wrocław.
- 1987 *Die Tarnobrzeg – Gruppe der Urnenfeldenkultur*, [w:] *Die Urnenfelden – Kulturen Mitteleuropas*, Symposium Liblice 21–25.10.1985, Praha, s. 355–366.
- 1992 *Wpływy halsztackie w Polsce*, [w:] *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, Rzeszów, s. 23–29.
- 1994 *Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórze – Chodorówce*, Kraków.
- 1998 *Młodsza epoka brązu we wschodniej części polskich Karpat*, Kraków.
- Godlewski P.
- 2001 *Cmentarzysko grupy tarnobrzeńskiej w Manasterzu*, stan. 6, „MSROA”, t. 22, s. 21–58.
- Kaletyn T.
- 1961 *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Polsce*, pow. Legnica, „Silesia Antiqua”, t. 3, s. 103–120.
- Kemenczei T.
- 1984 *Die Spätbronzezeit Nordostungarus*, Budapest.
- Kondracki J.
- 1988 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- Kostek A.
- 1996 *Badania wykopaliskowe na cmentarzysku w Paluchach*, „RPrzemyski”, t. 32, z. 3, Archeologia, s. 51–67.
- Kozłowski L.
- 1926 *Kultura łużycka a problem pochodzenia Słowian*, Pamiętnik IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 1925 r., Lwów.
- Krauss A.
- 1967 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Chmielowie pow. Tarnobrzeg*, „MA”, t. 8, s. 127–132.
- 1971 *Tarnobrzeg, IA, Badania 1970*, s. 89.
- Kraussowie J. i A.
- 1972 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Tarnobrzegu*, „MA”, t. 13, s. 157–164.
- Malinowski T.
- 1961 *Katalog cmentarzysk kultury łużyckiej w Polsce*, Warszawa.
- Miśkiewicz J., Węgrzynowicz T.
- 1974 *Cmentarzysko kultury łużyckiej z Kosina pow. Kraśnik*, „WA”, t. 38, s. 131–204.
- Moskwa K.
- 1959 *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Gorzycach pow. Tarnobrzeg*, „RWR”, r. 2, z. 1(3), s. 131–186.
- 1961 *Sprawozdanie z konserwatorskich prac wykopaliskowych na terenie województwa rzeszowskiego w roku 1961*, Rzeszów, s. 25–33.
- 1962 *Późnołużyckie cmentarzysko ciałopalne na stanowisku 2 w Grodzisku Dolnym pow. Leżajsk*, „WA”, t. 28, z. 4, s. 308–330.
- 1964 *Łużyckie cmentarzysko ciałopalne na stanowisku 1 w Mokryszowie pow. Tarnobrzeg*, „WA”, t. 30, z. 3–4, s. 336–353.
- 1971 *Grupa tarnobrzeńska kultury łużyckiej*, [w:] *Materiały do prehistorii ziem polskich*, cz. IV, z. 2, Warszawa, s. 7–48.
- 1971a *Późnołużyckie cmentarzysko w Trzęsówce pow. Kolbuszowa*, „MSROA za rok 1967”, s. 9–98.
- 1972 *Tarnobrzeg, IA, Badania 1971*, s. 101–102.
- 1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.
- 1982 *Tendencje rozwoju grupy tarnobrzeńskiej kultury łużyckiej*, [w:] *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej strefy z Południem*, Kraków – Przemyśl, s. 301–315.
- Leńczyk G.
- 1947 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Albigowej pow. Łańcut*, „ZOW”, R. XVII, z. 5–6, s. 85.
- Ormian K., Brylska M., Guściora K. J.
- 2001 *Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Furmanach*, stan. 1, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, „MSROA”, t. 22, s. 295–312.
- Przybyła M. S.
- 2003 *Uwagi o chronologii ceramiki grupy tarnobrzeńskiej*, „MSROA”, t. 24, s. 27–54.
- Przybysławski W.
- 1906 *Repetitorium zabytków prehistorycznych*, Lwów, s. 61–72.
- Różańska H.
- 1962 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Sieniawie – Piganach pow. Jarosław*, „WA”, t. 27, z. 4, s. 360–381.
- Sprawozdanie z posiedzenia Komisji Antropologicznej z 22.06.1910 r.* Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne, t. 12, Kraków 1912, s. 10.
- Szarek-Waszkowska E.
- 1973 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Obojnie, przysiółek Zaosie pow. Tarnobrzeg*, „MSROA za lata 1968–1969”, s. 73–78.
- 1975 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Krzemienicy pow. Mielec*, „MSROA za lata 1970–1972”, s. 3–52.
- Z Otchłani Wieków
- 1935 *Cmentarzysko łużyckie w Zarzeczcu w pow. niskim*, R. X, z. 1, s. 16.

Materialien von dem zerstörten Brandgräberfeld in Tarnobrzeg, Fundstelle 1

Zusammenfassung

Das Gräberfeld in Tarnobrzeg, das als Fundstelle Nr. 1 bezeichnet wurde, ist auf dem Kulminationspunkt und den Südhängen einer großen, heute stark zerstörten, sandigen Düne, die ein paar hundert Meter östlich von der Weichsel liegt, lokalisiert. Die Düne liegt auf der kleinen Anhöhe in der Zawadzki – Straße (früher Rólki), an der Stelle, wo eine Wohnsiedlung gebaut wurde, südlich vom Marktplatz. (Abb. 1.)

Die Fundstelle wurde 1909, während des Straßenbaus freigelegt. Man hat damals 4 Gräber exploriert. Die nächsten 8 Gräber hat man 1970 (A. Krauss) und 1971 nächste 15 Gräber (K. Moskwa) gefunden. Man hat damals eine Fläche von 200qm erforscht. Die Forschungsergebnisse bilden eben den Gegenstand dieses Beitrags.

Dazu kommen noch Materialien, die im Laufe der Erdarbeiten beim Bau einer Wohnsiedlung freigelegt und 1970 in das Rzeszower Bezirksmuseum überliefert wurden.

Von 15 Gräbern sollen 13 als Urnengräber und 2 als Gruben­gräber bezeichnet werden. Die 1970 in das Museum gebrachten Materialien stammen bestimmt aus den zerstörten Gräbern, so konnte ihre Zahl auf dieser Fundstelle viel größer sein.

Die meisten freigelegten Gräber konzentrieren sich auf der Südseite des zeitgenössischen Kanalisationsgrabens und bilden deutliche Anhäufung. Sie erstreckt sich die Ost–West – Achse entlang, was für die Gräberfelder dieser Kultur charakteristisch ist.

Die Gräber sind flach gelegen, daher auch starke Zerstörung der meisten Bestattungen. Die Umriss­e der Grabgruben waren in der Regel nicht sichtbar. Als Ausnahmen können hier die Gruben­gräber Nr. 11 und 12 sowie auch das zerstörte Urnengrab Nr. 2 gesehen werden.

Besonders beachtenswert ist das Grab Nr. 13, in dem die Knochen direkt in den Sand neben eine „symbolische“ Urne gelegt wurden.

Für die als Urnen dienenden Gefäße galten hauptsächlich Vasen (10 Gräber) oder Töpfe (3 Gräber), die senkrecht, mit der Öffnung nach oben gelegt wurden. In den Gräbern 4 und 11 waren die Gefäße Richtung Süden und Südwesten (Grab 4), Norden und Nordosten (Grab 11) leicht geneigt.

Die Urnen waren manchmal durch andere Gefäße, so genannte Beigefäße, hier Schöpfgefäße (5 Gräber) begleitet. In einem Fall war die Urne mit einer Schale gedeckt (Grab 11). Auch nur in einem Grab wurde ein Bronzegegenstand festgestellt. Das war ein Ring aus dem Draht mit rundem Querschnitt, dessen ein Ende gehämmert wurde.

Alle Gefäße waren handgeknetet, waren aber auch sorgfältig gefertigt. Als keramisches Material hat man Ton mit der Beimischung von Steinschotter genutzt. Die Gefäßfläche war meistens geglättet aber auch oft trifft man Gefäße mit einer groben oder rauh gemachten Struktur.

Eine große Gefäßmenge zeichnet sich durch die Verzierung aus. Es überwiegt die Ritzverzierung in Form von Rillen, zahlreich sind auch Fingertupfen, Buckelchen oder Rollen. Charakteristisch sind auch Löcher unter dem Ausgussrand, die vor allem für die eiförmigen Töpfe mit den rauen oder glatten Wänden typisch sind.

Der Charakter des keramischen Materials weist darauf hin, dass die Zeit, in der das Gräberfeld in Tarnobrzeg genutzt war, auf die Hallstatt – Zeit fällt und besonders auf die Entwicklungsphase GT (Ha D und Anfänge der Latene – Zeit).

Dieses Gräberfeld bildet aber nur einen Teil der zerstörten Ganzheit, und es ist deshalb nicht ausgeschlossen, dass seine Chronologie viel breiter sein kann.

Материалы разрушенного кремационного могильника в Тарнобжеге, пам. 1

Резюме

Могильник в Тарнобжеге, обозначенный как пам. 1, занимает кульминацию и южные склоны большой — в настоящее время сильно разрушенной — дюны, расположенной на расстоянии несколько сот метров на восток от Вислы. Дюна занимает незначительное возвышение близ улицы Завадского (бывшая Рульки), в месте, где возведен жилой микрорайон, юго-восточнее Рынка (рис. 1).

Памятник открыт в 1909 г. во время строительства дороги. Тогда обнаружили 4 погребения. Очередные 8 погребений выявлены в 1970 г. (А. Краусс), а в 1971 году — следующие 15 захоронений (К. Москва). Исследовано 200 м² поверхности. Результаты этих раскопок являются предметом настоящей статьи. Материалы, выявленные в ходе земляных работ, связанных со строительством жилого микрорайона, в 1970 году переданы на хранение в Жешовский окружной музей.

Среди 15 погребений — 13 урновые, а 2 — захоронения в ямах. Со всей уверенностью можно утверждать, что материалы, переданные в 1970 году, происходят из уничтоженных погребений, откуда их количество на данном памятнике могло быть более значительным.

Большинство выявленных захоронений сконцентрировано в южной части современного канализационного котлована и образует четкое скопление. Оно вытянуто вдоль оси запад-восток, что характерно для могильников этой культуры.

Погребения залегали мелко, откуда значительные повреждения большинства захоронений. Как правило, очертания могильных ям были нечеткие. Исключение составляют могилы в ямах № 10 и 12, а также урновое погребение № 2.

Особого внимания заслуживает захоронение № 13, в котором кости были уложены в чистом песке возле «символичной» урны.

Сосуды, выполняющие функцию урн, представлены, главным образом, вазами (10 погребений) или горшками (3 погребения), которые были установлены вертикально, отверстием вверх. В 2 погребениях — № 4 и 11 — сосуды были слегка наклонены в южном и юго-западном направлении (погребение 4), а также в северном и северо-восточном направлении (погребение 11).

Урны иногда сопровождалась другими сосудами — т.н. приставками, в качестве которых здесь выступали ковши (5 погребений). В одном случае урна была накрыта миской (погребение № 11). Лишь в одном захоронении (№ 15) отмечено бронзовое изделие. Им оказался моток бронзовой проволоки с одним расклепанным концом.

Все сосуды — лепные, но тщательно изготовленные. В качестве керамического материала использована глина, опресненная примесью дресвы. Поверхность сосудов преимущественно заглаженная, но также часто встречаются изделия шероховатые или ошершавленные.

Большинство сосудов украшено орнаментом. Превалирует углубленный декор в виде желобков, многочисленны также пальцевые вдавления, шишечки или валики. Характерными также являются дырочки под венчиком, сопутствующие, в основном, яйцевидным горшкам с ошершавленной или гладкой поверхностью.

Характер керамического материала свидетельствует, что время функционирования могильника в Тарнобжеге приходилось на гальштатский период, а именно на фазу III GT (На D и начало латенского периода).

Однако этот могильник является только частью разрушенного целого, поэтому не исключено, что его датировка могла быть более широкой.